

У ИЛЫШ

№ 9

(НОВАЯ ЖИЗНЬ)

Сэнчабр
1925

Р. К. П. (б) Рүдө Комитетсэ Марий сексийн журналжэ

Марий облас партшкол.

Тэнэйэ Марий облас совпартшколышто 119 иэн тунэмэ: I ступэньыштэ—40, II ст. I курсышто—47, 2 курсышто—27. Тунэммэ ий пытымбөгб, курсант-влакым тунэммышт чот дэн ойркалышт. I ступэнь гыч 19 йэным йаллашкэ совет пашам, комсомол пашам виктараш колтышт, 21 йэн II ст. I-шэ курсышко нусаралтэ. II ступэньыштэ 1-й гыч 2 курсыш 27 йэным нусарышт, йал паша виктараш 20 йэным колтышт. 2 курсыш 27 йэн пытарэн лэктэ. Нуным тыгай пашаш колтышт: калык тунуктымо пашашкэ 9 йэн, комсомол пашашкэ—11 йэн, партий паша виктараш—7 йэн. Сүрэтыштэ чла курсант-влак. («Кыл нучэм бұрон» увэржэ гыч).

„У ИЛЫШ“ журнал выставкым шташ тўнгалэш.

Шыжэ шуэш. Крэсань-влак шурным, пакча йэмышым погэн налыт. Йужо йэг, шкэ пашажым моштэн штэн гын, йөнум муун гын — штымыжлан куана, шурно дэн пакча йэмышым сай налэш. А йужо йэгжэ, пашажым тывэч да тывэч вэлэ шургалэн штэн гын—йэгын улыжым ончэн, көргыж дэн ойгрэн коштэш. Тошто йэгак каласэн вэт—„йөн мушо йёрым кочкэш, йөн мудымо шкат йомэш». Мланна чла йэгымат улан шташ тыршыман. Кё иктаж йөнум муун гын, тудым йөн мудымыжланат ончыгтэн пуаш кўлэш. Кузэ тидым штыман?

Марий коклаштат йөн мушо йэг ындэ йатр уло. Нуно тўрлө крэсань пашам тошто сэмын штымым кудалтэн, у сэмын шташ тўнгалыныт, кнага мут, агроном мут почэш кайат. Шуко йалыштэ мландэ паша тунэмме кружок уло. Нуно тэнэй, шкаланышт посна ластык мландым налын, тушагын папам у сэмын штэн ончышт. Тугак школ вэлэнсэ мландэшат штышэ-влак улыт. Пўтўнь йал дэнат шуко пасу штымэ, пасуэш шудо ўдымё да монь лийёдышт. Шуко йэг адак посна-посна шкэтын — мландэ пашам, сат-пакча пашам, вольык ончымо, мўкш ончымо пашам да монь моло лэч йөнлынак рак шташ тўнгалыч.

Айса, тыгань йэг-влак, чланат „У Илыш“ журналэш выставкым шташ пижына! Мэ тидэ выставкышкэ вольыкым, шурным, пакча йэмышым монь она колто—укэ, шкэ пашана нэргэн мэ журналыш сэраш тўнгалына. Кэгэж пашам пытармөнгө, тунамак сэраш тўнгалына!

Тэвэ мэмнан выставкышкэ мом сэраш мэ йодына.

1. Могань у сэмым тэ пурташ тўнгалда шкэ пашаштыда: пасу, олык, пакча, сат, вольын мўкш пашаштэ, молыштыжат?

2. Кузэ тэ шкэ пашадам у сэмын штышда: мо вэрч у пашалан пижаш лийда, кузэ тўнгалда, кузэ штэн шуктышда?

3. У сэмын штымыдан, тошто дэн тагастармаштэ, могай пайдажэ лийэ? Пайда ыш лий гын, тэ ала иктаж йонгышышым штэнда, йонгышдам шкэ шинчэда альэ унэ? (Йонгышышым ончыклан тёрлаташ—мэ журналэнак кагашым пуаш тўнгалына).

4. Йал марий альэ йыргэ марий—тэндап пашам ончэн, мом манэш, мом шташ шонат?

5. Ала шкэ вэлыштыда иктаж выставкэ лийэ, мом туш нарийшда, могай прэмийм (пёлакым) налда, мом калык пэш мокта?

6. Ончыкыжым адан пашадам кузэрак у сэмын шташ шонэда, мом штынэда?

Тидэ йодмылан тэ сайн лончылэн возэн колтэдылза. Тылэч посна молымат сэрэн кэртида. Сэрмаш дэч посна тўрлө диаграммым, сўрэтым колтэдылза. Возымыдам редаксийлан „У Илыш“ выставкышкэ ман колтыза. Члажымат мэ «У Илыш» пэчатлаш тўнгалына.

Пашашкыда коч изиш у сэмым пуртэнда гынат—чланат сэрыза. Мэмнан выставкына чла марий коклашкэ волгдым пурташ полша.

Мэмнан выставкына—у йал выставкэ лийжэ!

У И Л Ы Ш

№ 9

МАРИЙ ИЛЫШ, ПОЛИТИК, ЛИТЭРАТУР, МЛАНДЭ, ТУНЭММЭ, МОЛО ПАШАТ СЭРАЛТМЭ МАРИЙ ЖУРНАЛ.

1925 ий сэнчабр**Нилымшэ ий лэктэш****ЖУРНАЛЫН АКШЭ:**

Идалыккан	1 тэнг.	80-ырш.
6 тылзылан	1 „	— „
3 тылзылан	— „	55 „
1 тылзылан	— „	20 „

Посна номырыа аишэ 25-ыр.

А Д Р Э С:

Окса колташ: Москва, Никольская, 10, Главная Контора Центрального Изд-ва народов С. С. С. Р.

Сэрыш колташ: Москва, Никольская, 10, редакция журнала «У ИЛЫШ».

Озанлык кугэммэ — Совет Ушэм пэн-гы-дэммэ.

Пашазэ-крэсань кугужаныш, Совет Рэспублик Ушэм, озанлык паша ви́ктармаштэ тэнэйэ шуко ончык тош-кальэ. Паврик-завот пашаштэ, нэфт, күй-шүй лукмаштэ, мландэ паша штымаштэ сар дэч ожнысо жапым поктэн шууна, йужо пашаштэ тулэч ончыкат кайышна.

Совет Рэспублик Ушэмыштэ илышэ калык-влакын кизыт тун пашажэ—озанлык пэнгыдэмдымаштэ. Пашазэ дэн шэмэр-влак ваш-ваш полшэн, паша вийым чумырэн, кылым кучэн пашалан ик уш дэн чот пижын вашкэ озанлыкым күй нблдалын шуктат.

Имашсэ ийым ончымаштэ тэнэйэ мэ шуко ончык кайышна.

Мэмнан штэн лукмо паврик-завот сату-таварна, мландэ паша дэн киндым штэн лукмына ўмаштэ кок млиардат кандаш шүдо тўжэм тэнтгэаш шотлалтын; тэнэйэ пўтынь паша дэн штэн лукмыжым нил млиардат шүдо тўжэм тэнтгэшкэ шукталтын; ўмашсэ дэн тангастармаштэ мэмнан озанлыкна 47% нарэ кушкын. Сату, арвэр шталтмэ чотым гына огыл, ындэ сайлыкпымат (качество) чоткыдэмаш тўнална.

Илыш чот ратыш пурмыжо, пэнгыдэммыжэ тэвэ тывэчат койын шога: шукэртэ огыл мэмнан лётчик-влак (аэроплан дэн чонэштышэ) 10.000 километрм Моско гыч Пэкин дэн Токио олашкэ йуж дэн чонэштэн мийэныт. Чонэштымэ машина (аэроплан-влак) пўтыньэк шкэнан заводлаштэ штымэ. Ожныжо мэ нуным вигэ вэс кугужаныш гыч налына ильэ. Тыгэ чонэштымэ мэмнам Китай дэн Йапон калык дэн лишылымда, адак чонэштымаш завод паша ончык каймымат ончыкта. Ындэ аэроплан, аэропланын машина (мотор) штымаштэ мландэ йўдыгэн вэс кугужаныш-влакым сбрвалаш ок воч.

Токийо гыч Москошкат йапон лётчик-влак толыч Йапон калыкат мэмнан дэн тыныс тату илышым кучаш шонымыжым ончыкыш. У ий мартэ Йапоний мэмнан дэч пэтралт шичшэ гай ильэ. Илыш лыпланымэ сэмын, адак озанлыкна чоткыдэммэ дэн Йапонийат мэмнан дэнэ кбнэн (кэлшэн) илаш тўналэ.

Адак тэнэйак шукэртэ огыл „грузовой“ манмэ автомобиль-влаклан Лэнинтрад-Моско-Курск-Моско олаша коклаштэ ўчашэн коштмашым штышт. Тидэ ўчашымаштэ мэмнан „Амо“ лўман автомобиль штышэ завод гыч кок автомобиль ильыч. Нияэ кок автомобиль-влак заграницысэ машина-влак дэн ўчашэн, нуным ўчашэн сэнгышт, чылаж гыч ончыч Москошко толын шуыч.

Мландэ пашана тэнэй чылаж лэч коч чоткыдэм шуаш тўналэ, манаш лийэш. Ўмашсэ чот дэч тэнэй 1 млиард пут нарэ утла киндэ погалтын. Киндына шкаланна вэлэ огыл, ужалашат шуко кодэш. Киндым вэс кугужанлашкэ ужалмэ дэн, тужэчин паврик—завот-влаклан, мландэ пашалан кўлэш тўрлб машинам налын кэргына, машина-влак уэммэ, шукэммэ сэмын мэмнан озанлык пашана чот ончыкыла кайаш тўгалэш.

Мэмнан илыш пашана тўрланымым, кушмым ончэн вэс кугужанласэ пашазэ-крэсань-влак мэмнан нэргэн тушсо пойанын газэтэш сэрымылан ындэ огыт ишанэ.

Мэмнан илышым ончэн тунэм налаш пашазэ-влак дэлэгатсийм Совет Ушэмышкэ ойырэн колтат. Тугэ мэмнан дэка шуко тўшка толын кайышт: Англий гыч—трэд-йунионын (профсоюзын) мола вэлэ шогышо-влак, тужэчак толшо ўдрамаш дэлэгатсий: Швэтезий, Гэрманий адак Австрий гыч толшо-влакат. Нунын дэч посна адак тўрлб кугужаныш гыч тунуктышо-влак дэлэгатсий тольо.

Торгайаш шонышо-влакат поснат, тўшка дэнат толедат.

Мэмнан илыш вашана, озанлыкна пэнгьдэммым ындэ кэрэк куштат ужыт, колыт. Ужаш толшо пашазэ-влакын дэлэгатсийышт шкэ кундэмышкышт пёртылмөнгө,

Кок паша.

Шушаш ончабр тылзыштэ, йужо вэрэ сэнчабрштак пўтын Совет ушэмыштэ 1903 ийштэ шочшым призыв дэн Йошкар Арми дэн Флотыш налаш тўгалыт.

Ту пагытыштак служымо срок тэммэ дэн 1902, 1901, 1900 ийштэ шочшо-влакым Йошкар Арми гыч мөнгыш колташ тўгалыт.

Реввоенсовет приказ пумо сэмынак тидэ кок пашажат шукташ тўгалалтын.

Йошкар Арми дэн Флотышто ий йэда служышо-влакым налалтэш, коло ийым тэмышэ рвэзэ-влакым ўжыкталтэш; ий йэда срок тэмышэ-влакым арми дэн флот гыч мөнгышкышт колтэн толыт.

Тўрлө тушман дэч Совет Ушэмым аралэн шогаш маламна вийан Йошкар Арми кўлэш. Армиштэ служышо-влак чыланат совет властын пашажым, тунуктымыжым, рэволўтсийн корныжым, пойан-капиталист-влакын шонымыжым, шэмэр калыкын илымыжым-пўтынэж умлэн налышт. Йошкар Армиштэ служышо-влак шкэ пашаштым раш шинчаш тўгалыт гын, вара мэмнан Йошкар Армина чот вийан лийэш, шэмэр калыкым тўрлө тушман дэч аралэн шукта.

Армиштэ ты годсо служышо-влакын илышым тошто годсо салтак илыш дэн танастараш ок лий. Кугужан армиштэ служышо салтак-влак вольык шотышто, ку шотышто илэныт, нуно помэшык, пойан-капиталист-влак кидыштэ лиыныт, нунын погыштым, оксаштым, паврикыштым, завотыштым, аралэн шогэныт. Салтаклан нимогай права пумаш укэ улмаш. Пойан, помэшык, капиталист-влак салтакым тыгэ ондалэн кучэныт; кугужам, вэрам, кугужанышым (пойан властым), аралыза мынын вуйыштым абыртарэныт.

Йошкар Армиштэ служышо-влак пашазэ дэн шэмэр калыкым, Совет властым, Рэволўтсий ончыктымо корным аралэн шога.

Армиштэ служышо-влакын правашт пўтын пашазэ дэн, крэсэннык дэн иктөр. Йошкар Армиэ красноармэйсым сар паша дэч посна тўрлө пашаланат тунуктат, тўрлө погынмашкэ, докладышкэ, лэскийшкэ коштын кэргыт. Арми гыч кызыт ик красноармэйсат тунэмдымэ мөнгышкыжо ок тол. Тыгэ Совет власт Йошкар Армиштэ служышо-влакым сар пашалан тунукта, сэрашат, лудашат, чылажымат шинчаш, политик-пашаланат тунукта.

Йошкар армэйс вэс йэн лийын пёртылэш. Совет пашаланат, калык когла пашаштат, партий, комсомол, коопэратив, школ-пашаштэ, моло вэрэат тудо ончыл йэн.

мэмнан илыш нэргэн чынжым каласэн, пашазэ дэн шэмэрын шинчаштым почыт. Бидэ пойан—капиталист газэт шойштмылан ишанымаш шагал. Совет Ушэм кугужанышым моло куго кугужаныш-влак дэн иктөр чотлаш тўгалыч.

Марий йалыштэ паша йатыр. Паша йэн шуко кўлэш. Йошкар Арми йалыштэ кўлэш паша йэнгым йамдыла.

Йошкар Арми гыч пёртылшым йалыштэ пашашкэ ушыман. Йошкар армиштэ тунэмаш йаллансэ пашам уэмдаш шуко полша.

Йошкар Арми дэн Флотыш прием штымэ нэргэн ончычынак йамдылалташ кўлэш. Партий, комсомол, йачэйка, коопэратив, йалсовэт—чыланат Йошкар Армиш ужатымэ пашам у сэмын штыман. Йўын руштын, вуй сакэн шорыктын ужатымэ ынкэ лий. Погынмашым штэн, Йошкар Арми илыш нэргэн, кодшо йэшлан льгот штымэ нэргэн умландарэн пуман.

Погынмо вэрлаштэ волыс коч чумыр-пырла ужатымашым штыман. Прием вэрлаштэ кантон, округ, уйэз Комиссариатыш посна ойырмо йэн лийжэ—марла йылмэ дэнэ докладым шташ.

Вэрласэ партий комитэт дэнэ ты нэргэн муг кучуман.

Йошкар Арми гыч пёртылшэ дэнат, Йошкар Армиш ужатымэ паша дэнат йал совет, моло организацсийат Совет Власын ойжым ынкэ мондо.

Партий, Комсомол йачэйка ойм пуа.

Бэльский.

„Йошкар армиш налылтмэмлан пэш йыбртышым“

(Йошкар салдатын сэрышыжэ).

Мэ, марий рвэзэ-влак, Йошкар Армиштэ служитлена. Тўрлө кнага-влакым, журнал-влакым окэна. Пэш йыбртышым минь Йошкар Армиш налылтмэмлан. Мэ йал коклаштэ нимом шинчыдэ илышна. Арми мэмнам почылдарыш. Ожно кнагам ужынат ом ул илэ; а Йошкар Армиштэ кизыт эрэ тунэмэм шуэш. Ожно мэмнан лўмын пичкэмыштэ ашнэныт. Сандэн ожсо мэ тушманнам умлышнат, мэмнам нуно адак пызраш тэчат гын, мэ нигө дэчат она лўд.

„У Илышым“, „Йошкар Кэчым“ луктын шогымыланда пэш куго тау. Члаландат шуко лэч шуко салам.

Баку губ.

Манай Карай (Ўпө губ. Пўрө кант. Киабак вол. Калмаш йал марий),
Шамаев.

Йошкар Арми Совет Ушэмым аралэн шога—чыланат Йошкар Армиым вийагдаш полшыза.

Комсомол дэн пионер илыш.

Мом мэ ужна Йаран- олаштэ.

Мом ужынам каласэнат от мошто, ожно тудым омэшат ужын она ул илэ. Колыштса, чла ойлэм. Тэ, лудшо-влак, кё кугу олам ужын гын, ойлымэм колышташат ёрканэда дыр. Мый ойлэм тудлан, кё мэмнан ганьак йал дэч молым ужын огыл.

Тэнэй 24 майштэ Войсо марий комсомол йачэйкын сэкратаржэ Йани йолт. Йаран олашкэ эскеурсийм шташ үжб. Мэ кёнышна. 12 йэг погынэн, вачыш котомкам сакэн, йошкар флагым налын, рушарныан эрдэн эрак корныш локна.

Танг тошкалын, йошкар флагым шарэн, марий мурым мурэн, марий йаллам эртэна. Марий-влак куржын лэктын, кудыжо окна гыч ончэн кодыт. Шонто йэнжэ кресым пыштэн, йошкар флагышкына кутэн (ончэн) эрта. Нурышко лэктынат, утэн кайэн воштылына; пичкэмыш марий альэ члажланат кумалэш.

Йаран олашкэ шунат, пачэрыш йоча пёртэн шогална. Йоча пёрт вуйлатышэ А. А. Пигалина йолташ (марий), шкэ акана гань, йыбртэн куржын налаш лэктэ. Чай йүүн каналтымэшкына Йани йолт. сатыш пураш йара билэтым налын тольо.

Кайшна ола сатышкэ. Ала-мо райш пурэм ганьак чучо. Йырым-йыр пушэнтэ, йыгран шыдылмэ. Корэмьш кучэман тошкалтыш вола. Улныжб вуд, пуш дэн коштыт. Сат покшэлнэ фонтан йога.

Туштак, мундур огыл часовня гайн йыржэ йытран чийшэ йэн-влак шинчат. Садэ часовня гай покшэлнэ, пэрила кёргыштё духовой музыкым шоктат, а тудын йыржэ удур, рвээ-влак пёртын-пёртын куштат. Мэ, маска рож гыч лэкшыла, чургэ кутэн шогэна. Тэвэ ужат, ола калык могоань йытран чийэн, вэсэлитлэн илымэ вэрышт уло! Мэ мо? Ик „туп-туп-туп“ тёмбрна, мушкындэ гай „пур-пур-пур“ шүврна да „ироро-ироро-ироро“ мурына уло,—тэвэ мэмнан вэсэлитлымына. Мурымат сайн мурэн она мошто.

Чын, илэн моштэн она ул. Мэмнан ача-авана пичкэмыштэ, нужнаштэ илымышт дэн тугайм ужын огыт ул. Бидэ сита мланна тыгэ илаш. Мэ рвээ-влак вэс

түрлө илыным, волгдо илыным шташ тунчалына. Мэмнам кугужа тұлжтырэн ашнэн. Чла пойанлан учым шукташ кёргэм шолэш! Члаштымат мушкындэ дэн шалатэн кертнашэм гань чучэш!

Кугун шүлэн, мый моло йолташэм дэн пырля, изин коштмөнтё пачэрыш кайшым. Малаш вочна. Йолташэм-влак чот малат. Мый түрлым шонэн кийэм, малэн ом керт. Тыгай йытраштэ мый альэ малэн омул. Мунгыштё лавра, шушо мегрым кочкэш, пужалт нойэн пашам штэна, а чийэна-кочкына пэш шүкшүн. Укэ, тыгэ илаш умбакыжэ ок лий. Топшто удэй (начар) илышым шүкал колташ күлэш—сүмүрлэн кайжэ. Тунэмаш күлэш. Төрштэн киньэл шогалын, кычкрал колтымэм шуэш:

Сита, сита, удэй пичкэмыштэ илаш! Марий рвээ-влак, киньэлза, киньэлза у илыш шташ! Ида мэнайэ мланна шонто-влак!!!

Эрлашыжым 9 сагатлан Йани йолт. мэмнам II ступэнь школ выставкышкэ нангайш. Тувэчын вара музейшкэ. Мом ужна—ойлэн ом мошто. Ужна түрлө кайыкым, йүштё вэлыштат, шокшо вэлыштат илышым. Түрлө йанлыкым, вольыкым. Тувэчын водопроводыш кайшна. 90 тужэм вэдра вуд пурымо бакым ужна. Тувэч чла ола калык йүэш.

Вара сорла штымэ наврыкыш мийшна. Мэмнан йолташ робочий-влак кузэ сорла штымым ончышна.

Тувэч учрэдэньлашкэ кыйшна. Эн пёрвөй РКЦ(б) укомышко. Укомын сэкратаржэ Петровский йолт. мэмнам пэш сай унаш нальэ. Купчык гай диваныш шична. Мый шинчашат лудам. Шинчын гына шуктышым, волэнат кайшым. Ала-куш пурэн кайэм манын, төрштэн киньэлым—нимо лудшашыжат укэ, тудо пружинан улмаш. Петровский йолташ дэн кутрэн шинчышна. Тудо чла паша нэргэн каласкалыш, угландарыш.

Кастэнжым мэмнам Йани йолт. комсомол погынмашкэ нангайш. Чла оласэ комсомольэс-влак мэмнан умбак чургэ ончат. Мэ Йани дэч нигуш она ойрло. Укэ, ожсо гань огыл, мэмнам, йыдал йолым, ниго оқ воштыл, пэш порын гына ончат.

Погынмашын прѣседатылжэ оила:

„Товарищи комсомольцы! К нам пришли дорогие гости—марийцы комсомольцы. У них сегодня вышел весь хлеб, жить здесь не могут, давайте поможем, кто сколько может“.

Мэмнан киндэ пытымым шижыныт. Кӧ 5 урым, кӧ 10 урым, адак вара моло совет пашачэ-влакат,—члажэ лу тэнтэ оксам погышт. Ик красноармѣе шкэ пайок киндыжым пуо. Окса лийэ. Адак олаштэ коштын кертна. Газет редаксийш мийшна. Газет пэчэтлымэ пашам ончышна—куштылго паша огыл улмаш. Электричествэ стансам мланна ончыктышт.

Ик кас кинематографыш мийшна. Ончылына йӧн-влак куржталаш тӱнгалыч, мэмнан ӱмбакак тӧрштышаш гайэ—мый лӱдым. А тидэ картина вэлэ улмаш. Йани йолт. чла угландарэн пуо. Момат айдэмэ шонэн ок лук! Мэ йалыштэ нимом она уж. Укэ, тыгэ ок йӧрӧ, марий йаллаштат чонан картина пашам шташак кӱлэш.

Умбакыжэ адак мом ужна-колна—ойлэн от мошто!

Визымшэ кэчын радиостансап мийшна. Моско ола концертм колыштна. Тэ огыда ишанэ дыр? Мыйат тугай-ак ильымат, шкэ шинчам дэн ужым, шкэ пылшэм дэн кольым. Моско гыч олат, Москошто мурат, а мэ тӱжэм мӧнтэ гыч, воктэнна олымо-мурымо гайак колна. Айдэмын уш чла сӧнгэн кертэш.

Пӧртылмӧ дэч ончыч баскет-бол модыш площадкыш мийшна. Ту модыш дэн капым газартат. Мэмнам модап тунуктышт. Оласэ-влак дэн ваш шогал моднат, нуно мэмнам сӧнгышт. Мэ вэт тунам тунэмаш вэлэ тӱнгална. Мланна мачыкым (топым) пууч. Тун дэн корнышто модын пӧртылна. Ындэ йалыштына тунэмына. Ала вара оласэ-влакымат вэс кана сӧнгэн кертна. Кизыт йалыштэ баскет-боллан шуко ӱдӱр-рвзээ тунэмаш.

Мӧнгышкына йӱдым пӧртыл шуна. Тушто мэмнан вӧрч лӱдын пытӧныт, вурсаш тӱнгалыч. А мэ чла ужмынам ойлаш тӱнгалнат, пылшым сакэн колышт шинчышт. Мэмнан коштма гыч нуват пайдам мууч.

Марий рвзээ Паймэт.

Войсо марий комсомол йачэйкэ.

Йаран уйӧз Тожсола волысышто марий-влак пӧш йорлын илат. Чодра тыштэ укэ, сандэн пу дэч посна илат. Тӧлым 3—4 йӧш ик пӧртыш погынат: чла пӧртлан пу ок ситэ, садланак мочашат тӧлэ коч огыт кошт. Йужыжын пӧртыштӧ пырля почангыт—сӧсна, првзээ, шырык.

Нимогай культурлэ учрӧждӧнх укэ, рвзээ-влак тӧлэ коч конгамбалнэ пӧрдал ӧртарат. Рушла ойлэн огыт мошто. Руш-влак марийм ожно обижайат, воштылыт, мысклат ильэ. Сандэн марий рвзээ-влак лӱдын, вожыл, тӱлӱжгэн кештыт ильэ. Ӱдрамашшэ алы кизытат пӧш лӱдшӧ улыт, рушым ужытат шылын куржыт. Марий коклаштэ тӱрлӧ чӧр коштэш: траком, чакотка, удрыш. Аракам йӱӱт 6 тылзаш гыч 75 ий йактэ (мартэ)—изигэ, кугугэ.

Тыгань марий каклаштэ 1924 ий октӧбрыштэ Войа йалэш (Йаран дэч 40 мӧнтэ, волыс дэч 15 мӧнтэ) лудмо пӧрт почылто. Вара—комсомол йачэйкэ.

Войа йачэйкыш пӧрвӧй ошкылым кок марий ӱдӱр—Кугузова Марина дэн Ергунова Анна—тошкалыч. Коктынат 17 ийаш, лудын-сӧрӧн моштыдымо. Кок тыльзэ тунэммӧнтэ лудаш-сӧраш тӱнгалыч. Нунын почӧш марий рвзээ-влак кайшт. Тӧнийӧ март—апрель тылзылаштэ 20 йӧн погыныш.

Пӧрвӧй комсомольӧс ӱмбакэ йаллаштэ шӧрынь вэлэ ончӧн (кӱтӧн) коштыт ильэ. Кугуза, кува-влак погынмашкэ огыт колто ильэ, йыдалыштым тойкалышт. Кочкаш огыт пу, пӧргыш огыт пурто ильэ.

Комсомольӧс-влаклан пӧш йӧсӧ ильэ. Руш-влак мысклен воштылыч: „Э-э, марий лопарь-влак, могонь рылокосомол улыт!“ Марийжат вурсӧн-вурсӧн ӧртӧдыш:

„Эй аэрин коммунист игэ-влак, ужат кайат!“

Комсомольӧс-влак ышт лӱд, вуйм сакэн ышт шогал. Вуйм кӱш нӧлтӧн, чла кашак дэн чумургӧн, пашам нӧлталп тӱнгалыч. Эн ончыч шкӧныштым тунуктышт. Погынмаштэ ойлышна: „шкэ коклаштына чоткдо дисциплин лийжэ, йачэйкэ вийанжэ, погынмашкына партийдымэ рвзӧым шупшаш“. Чынак, рвзээ-влак погынмашкына кошташ тӱнгалыч. Март гыч йӱль мартэ нунын кокла гыч погынмашкына 300 йӧн кошто: 120 ӱдӱр, 180 пӧрйӧн-рвзээ. Кугурак кокла гычат 50 йӧн кошто. Кизыт ындэ, ожно воштылмо олмӧш, комсомольӧс дэн ваш лиймэ годым марий-влак ушным налын кайат.

Йачэйкына тӱрлӧ пашам шта: йал погынмаштат, йал совӧтыштат, кредит ушӧмыштат, батрак коклаштат, йоча коклаштат. Кизыт марий пионӧр отрӧд уло.

Тӧнийӧ 28 майштэ Йаран РЛКСМ Уком тыгэ пунчалыч:

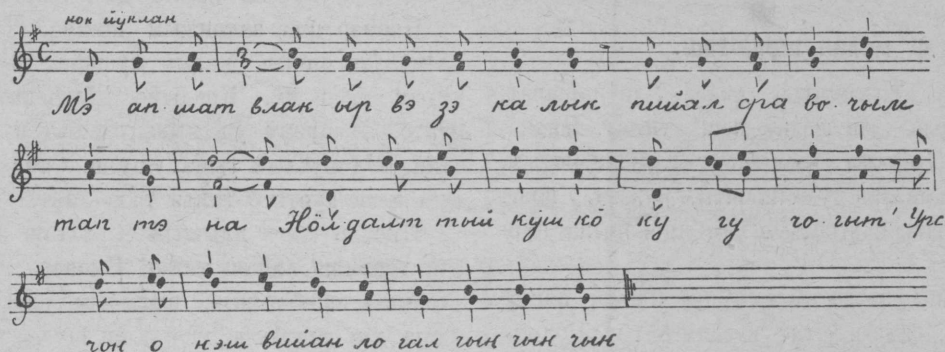
„Войсо марий йачэйкын пашажэ пӧш кӱш кӱзӧн, уйӧзлан туда пӧрвӧй йачэйкэ“.

Йачэйкэ кок партийдымэ марий конфӧрэнсым штыш. Спорт пашалан тӱнгалыч. Спорт кружокышто 50 йӧн шога: 15 марий ӱдӱр, 12 руш ӱдӱр, молышт пӧрйӧн рвзээ. Футбол дэн баскет-бол площадкэ уло.

М. Йани.

Мландэ пашам тунэмдэ у корно дэн виктараш ок лий. Йалласэ комсомол йачэйкэ-влак! Мландэ пашалан тунэммэ кружокым почса.

Мэ апшат-влак.

Мэ—апшат-влак, ырвэзэ калык,—
Пийал сравоным таптэна.
Нёлталт тый кўшкё, кугу чёгыт,
Урс-чён¹) онгэш вийан логал:

Чын-чын-чын!...

У ил(ы)шым мэ пийаланым,
Ласка пашам мэ таптэна;
Нэмнан вийна йара ок пытэ,
Йара шондал²) онгэш кыралт:

Чын-чын-чын!...

Пэрмына йэда шэм пичкэмыш
Шула пыта, у вий почэш,
Сандалык мучко йорло калык
Ик гай киньэлыт тарванэн:

Лын-лын-лын!...

Мэ—апшат-влак, ырвэзэ калык,—
Пийал сравоным таптэна.
Нёлталт тый кўшкё, кугу чёгыт,
Урс-чён онгэш вийан логал:

Чын-чын-чын!...

Пионер паша.

(Нылымшэ Пўтўнь Совет Ушэм комсомол конфэрэнсын
(иўнь, 1925 ий) мутшо гыч).

Совет Рэспублик вийанмыж дэн комсомаллан гына
огыл, пинэр кокласэ пашаланат кугу корным почо.

Кодшо ийлаштэ пионерым шукэмдаршаш, вийандар-
шаш вэрчын шуко паша шталтын. Ик жаплан тидэ
ийла коклаштэ пионер паша ончык вийныдэ шогыш.
VI-шо комсомол погынмашлан (иўнь, 1924 ий) чыла-
жэ 200 тўжэм пионер улмаш, кизыт—1.300.000 икшы-
вэ шотлалтэш. Йалласэ паша нэргэн ойлэна гын, туш-
тат пионер-влак 30.000 гыч 400.000-ыш шуыныт.

Начаржым пытарэн, сайжым тўжвак луктына.

Пионер паша штымаштэ начаржэ уак манап ок
лий. Мэмнан пионер тунуктымашна начаррак, адак
пионерыштэ шогыдымо йоча-влак коклаштэ пашам шагал
шталтэш, нуным пионер пашашкэат шагал пургэдэна.

Адак учичылым пионер пашаш пурташ лўдыт. Шу-
ко вэрэ пионер пашам комсомолат, партийштэ шогыды-
мат пэл могрэш кодат. Мланна сай могыржымат, начар
могыржымат ончэн, ончыкыжо начар могырым пытарэн,
сайжым тўжвак луктын, пионер коклаштэ комсомоллан
пашам шташ вэрэштэш.

Пёрвўйак пионерым Лэнин кўштымё пёчэш тунук-
тышашлык комсомольэс-влакым ойырэн, пионер тунукты-

маш пашам сай шындыман. Адак пионер пашашкэ пио-
нерыштэ шогыдымо йоча-влакым пуртыдэат ок лий.
Кумышыжым—школлаштэ пионер пашам сай шындыман.

Кудымшо комсомол с'езд каласымэ—комсомол йэда
ик пионер—штэн шукталтын. Комсомол кушмаштэ могай
начар могыр ильэ гын, тугайак пионерыныштат улэдат.
Йужо вэрэ, мут гыч, Сибириштэ пионерыш 40% па-
шазэ игшывым, 45% крэсаным налаш кўлэш манын
пунчал мутым луктыныт, моло губэрна-областаштат
тугай сомыл лийэдэн; тыгай корно комсомоллан огыл
кэлшымонгё, пионерышкэат процент чот дэн пуртыман
огыл. Пионерыштэ „тый пашазэ, мый крэсань“ манмэ
ынжэ лий. „Мэ, пионер-влак, Лэниным уныкажэ улуна,
Лэнин шўдымё корно дэн чапалэна“ манышт.

Адак йужо вэрлаштэ пионер шукэммым ужын „пио-
нерна шукэмэш гын, нунын коклаштэ штэн моштышо
ситышашлык йэгна уке, пионерыш пуртымым чарнаш
кўлэш“, манын пунчал мутым луктэдэныт. Тыгай
йонгыш корным пытарэн, пионер шукэммым чарыман
огыл.

Вожатый-влакат пионерым тунуктылмышт годым йа
шкэ шинчыдымышт дэнэ, йа йамдылалтдымышт дэнэ
пашам кўлэшын нангайэн огыт кэрт. Йужо вэрэ адак
пионер-влаклан йёсё, унлаш лийдымэ кнагам пуэдат.
Пионер пашам йалыштэ сай шташ ола дэч йёсырак.
Тушто комсомолат пашалан йамдылалт шуын огыл.

Сандэн йал комсомоллан пионер пашалан учичыл
дэч, тунэмшэ йэн дэч, моло шинчышэ дэчат польшым

¹) Вурс-чойн.

²) Сандак.

йодын нунын дэн прља пашалан рўж пижман; тунам вара йал учичылат пионер паша дэч пэл могыран ок код.

Пионер молан шукэмэш.

Пионерын молан шукэммыжэ палэ. Уло пашазат, кресаьбат ындэ пурла дэн шолам пэш унлат. Пионерыштэ шогышо ўдўр-рвзээ влакын сай кушмыштым, прља илэн тўрлө пашалан тунэммыштым ужын, шкат пионер пашалан полшэн, игшывыштым пионерыш пурташ тўналбыч.

Комсомол коклаштэ шуко вэрэ (60%) пионер пашалан пижын огытыл, сандэн тугай вэрлаштэ ты пашалан пижын, комсомол шукэмэ сэмын, пионерымат шукэмдэн шогыман. Кушто комсомол уло, тушто пионерат лийжэ. —Комсомол йачэйкэ йэда ик пионер отряд лийжэ—манын лозунгым лукна. Сэдэ лозунгым илышыш пуртышаш вэрч кажнэ комсомол йачэйкэлан ты пашалан тўналмэ дэч ончылатэн йамдылалташ кўлэш.

Шуко момсомол йачэйкэ пионер пашам с'езд, конфэрэнсэ рэзолўтсий-влак гыч гына пинчат, нигунамат нуно пионер паша нэргэн ойладэн, кангашэн огытыл. Сандэн йал йачэйкэ, тўрлө организатсий-влаклан ты пашам унландараш вэрэштэш. Йадыштэ, моло вэрэат пионер пашам сай шындаш тыршыдат ок лий: нуно комсомолым шукэмдышэ, вийандышэ лийыт.

Тыгыдэ калык коклаштэ пионер паша кузэ кайа

Тўрлө тыгыдэ калык коклаштат пионер паша начар шталтын. Чын, ик могрым ончалатат, шуко штымыла чучэш: нунын коклаштэ 260.000 пионер уло; тугэ гынат, лышкырак мийэтат шбортнбат вўргэньэмэш. Мут гыч, Одо обласым нална: тушто пионерыштэ 60% руш, одыжо 25% вэлэ. Сўас республикыштат руш 60%-ыш шуэш. Марий обласат ты пашаштэ пэш ончык кайэн огыл. Пионер-влак утларакшэ йалсэ рвзээ огыт ул—дэтдомлаштэ илат. Шуко вэрэ йаллаштэ губэрна-обласлан кок-кум пионер отряд вэлэ. Йывыртыктымаш вэр-влакат улэдат. Мут гыч, Закавказьэ йаллаштэ илшэ-влакын игшывышт шукыжо пионерышкэ пурэныт. Коммунист, комсомольэсланат шольышт-шужарышт-влакым пионерыш пуртэн йадыштэ ты пашалан пижман.

Пионер шукэмэш гынат, тыгыдэ калык коклаштэ, адак руш йаллаштат пионерыштэ ўдўр пэш шагал—5—6% нарэ вэлэ лийэш; олалаштэ, йужо вэрэ, 60%-ыш лышэмэш. Пёрвой пионерыш пашазэ дэн кресаьн игшывым пуртымаш, молын игшывыштланат пурмым чарыман огыл.

6-шо комсомол с'ездын „пионерым Ленин кўштымбө почэш тунукташ кўлэш“, маным комсомол йачэйкэ-влак унланыт. Йужо вэрэ пионер паша сай кайа. Архангэльск губэрнаштэ пионер-влак йазудымым, адак лудын моштыдымо йоча-влакым чотыш налыт. Варажым тугай кудо йэда ик пионерым, нуным лудаш тунукташ, газетым муун лудаш, тўрлө кўлэшым нунылан сэркалаш ойрэныт. Тыгай пашам шуко вэрэ ужаш лийыш. Пионер калыкым лудаш тунуктымаштэ шуко полин.

Пионерыштэ штышым йамдылэн, пионер пашам кўлэш корно дэн колтыман.

Пионер шкэ законжым шинча. Тудо эрэн коштэш, кочмо дэч ончыч кидым мушкэш; йўштб, шолтыдымо вўдым огэш йў. Кондымо вўдышкат пуракым огэш пурто. Кўваронга ўштмыж годымат пуракым тарватыдэ сайн, вўд пуалын гына ўштэш. Сандэнэ нуно таза улыт, тугэ илэн кўртнб ганьэ таза лийт.

Пионер школ илышым тбрлаташ полша. Пионер эн сай тунэмшэ лийаш тийш. Пионер пашаш школышто тунэмшэ пионерыштэ шогыдымо-влакым пуртэн, школ паша дэн кангашэн, шоналтэн шташ вэрэштэш.

Йал школлаштэ шуко вэрэ пионер укэ, адак улыт гынат пашашт пэш кычкырэнак о шого, мландэ воктэнрак нушкылэш. Ола пионер тэлэ гоч тунэмын ик-кок тылзэ кана гын, йал пионер ик-кок тылзэ вэлэ тунэмэш. Йал комсомоллан ты могырым пижын, пионер тунэмэ пашам кужэмдаш возэш. Пионерыштэ 32.000 лудын моштыдымо улыт, тувэч йаллан 90% возэш. Ты пашамат мланна вашкэрак штыдэ о лий.

6-шо комсомол с'езд—ик комсомоллан ик пионер лийжэ—манын каласымылан кбра адак пионерыштэ штышэ-влакымат йамдылаш кўштыш. Ты пашам ситышашлык шталтын огыл. Пионерыштэ шташ тунуктышо курс-влак гыч 1.200 комсомольэс тунэм лэктын, молыжо тунэмдэак пионер коклаштэ штат. 26.000 пионерыштэ штышэ гыч 2.300 партийштэ шогат, ончыкыжо пионер пашашкэ партийштэ шогышым шукэмдаш тыршап вэрэштэш.

Пионер паша—кўлэш паша. Сандэн ты пашалан марий комсомольэс-влакланат чот пижаш кўлэш.

Ачпэ.

Йоратымэ йоча-влак!

Кэвэж коч тэ ачада-авада, изайда-анайдалан полшэн илышда. Тэ сурт пашамат, пасу пашамат изи вийда дэн чот штышда. Ындэ кэвэж паша эртэн кайа. Тэ йоратымэ школышкыда тунэмаш чумыргэда. Чланат школыш коштса, чланат сай тунэмза, тыршыза. Паша годым ачай-авайда тэндам ончэн йыбртэн шогышт. Тунэммыда годымат нуным куандарыза. Сай тунэмыда гын, ушан йэн лийыда, куго лиймбнгб ачай-авайдалан полшаш тўгалыда, шналандэ волгыдо илышым, у илышым штэда. У илышым шташ кизытак йамдлалт шогыза.

Шкэ илышда, шкэ пашада, тунэммыда нэргэн „У Илыш“ журналыш сэркалэн шогыза. „У Илыш“ журналым эрэ лудаш тыршыза.

“Тэндан тунэмаш тўналмэ жаплан „У Илыш“ редаксий члаландат шуко лэч шуко саламым колта.

„У ИЛЫШЫН“ редаксийжэ.

Пионер-влак! Мландэ пашалан йамдылалт шогыза!

Мландэ паша.

Шурно пайрэм.

Марий калык коклаштэ шуко вэрэ кизытат „ага-пайрэм“ манмэ пайрэмым штат. Тидэ пайрэмым Совет влас годсо „шурно-пайрэм“ дэн таҥастараш ок лий. Тошто пайрэм—тошто йўлам, аныргэн илымым ончыкта. Ындэ тошто жап эртэн, у идыш толэш. Мэмнан у пайрэмна-влакат тошто, ожнысо аныргэн илымэ жапым сэнаш полшат.

Мландэ штымэ пашаштат кугу вашталтыш лийын толэш. Тошто кум пасу дэн куралын-вўдэн илымэ олмэш, шуко вэрэ марий коклаштат шуко-пасум шташ, клэвырым ўдаш, шолдра урлык вольыкым ашнаш тўнгалыныт.

Кизыт кэнэж эртэн, шижэ паша жап шуун. Марий йаллашэ пасу пашам крэсань-влак пытарэн, идымыштэ кўлтам кырат, пакчасэ, сатысэ йёмышым тэлылан йамдылат.

Тэнэй Совет Ушэмысэ шэмэр калык киндэ дэн лийэ, шужэн колымо дэч лўдшаш укэ. Уто киндыжым моло кугужанышпашкат ужалэн кэргына. Тутэ гынат, мландэ пашам у корно дэн виктарэн шукташна, мыланна ончыкыла шуко тыршаш кўлэш: мландэ пашалштэ лачакак мэ альэ чыла экшыкым, йонгылышым сэнэн шуктэн кэргын огына ул, манаш лийэш.

Тэнэйсэ ийгэчэ вўдыжгў, йўран шолгыш, садлан киндат сай шочо. Ийгэчэ ий йэда ик гай ок лий, тиак йўран, вўдыжган ийлам вучыман огыл. Кукшо ийгэчыштат киндым шочыктэн кэргына гын вэлэ нужна илышым сэнэн шуктэна.

Пашана ончылно шуко уло; шуко пасум шташ альэ тўнгалмыла вэлэ койэш.

Йужо вэрэ марий коклаштэ шуко пасу штымэ нэргэн колынат огыт ул.

Пўтынь марий калыкым мландэ пашаштэ у корныш савурэн шукташ—тидэ крэсань кокласэ кизытсэ тўн пашана лийэш.

Кум пасу олмэш шуко пасу лийжэ, пасулаштэ эртак шурно ынжэ лий, шурно дэн олмэстарэн шудо, вож-саска-влак ўдалтышт—тидэ мэмнан кизытсэ штышаш пашана.

Шыжымсэ шурно пайрэм штымэ годым кум пасу дэн илымын экшыкшым, тудын осалжым, шуко пасун пайдажым пўтыньэк калыклан погынмашым штэн каласкалэн пуман.

Кузэ вара шурно пайрэмым штыман?

Тидэ пашалан посна сайлымэ комиссий лийжэ; тушко партий, йалсовэт, комсомол, моло учрэждэний гыч член-влакым сайлыман. Комиссийлан пайрэм шташ йалысэ ончыл йёҥ-влак, тунуктышо, агроном, кооператыр-влак

полшэн шогыман. Пўтынь йалысэ калык пайрам шташ полшэн шога гын, вара пайрэмым лачакак „шэмэр калыкын шурно-пайрэм“ манаш лийэш.

Пайрэм кэчэш йалыштэ, волысышто с.-хоз. выставкым штыман. Йал йэда выставкым шташ йёсырак лийэш, тўн выставкыжэ волысышто, районышто лийжэ. Мландэ пашаштэ, вольык ончымаштэ, сат, пакча кучумаштэ могай у паша, у йён лэктын—чылажымат выставкаштэ ончыктыман.

Могай у урлык лукмо, могай лэктышыжэ, могай шолдра урлык вольыкым крэсань коклаштэ ашнат, сат пашаштэ—чылажымат выставкыштэ ончыктыман. Мут дэн каласкалымэ гына у паша штымаштэ ок ситэ; паша дэн ончыктэн гына раш умландарэн пуаш лийэш. Садлан вэрлаштэ у шот дэн могай паша шталтын, чылажымат выставкыштэ ончыктыман.

Ончыктымэ дэч посна адак выставкыштэ у шот дэн штымэ корныжым, йёнжым ончыктэн кэргына гын, тидыжэ утларак сай лийэш. Садлан, мут гыч, дэстина гыч шуко шурным налшэ крэсань—кунам, кузэ, мо дэн куралын, могай урлыкым ўдэн, кузэ пасужым ончэн,—тидым чылакат выставкыштэ сўрэт, диаграм дэн ончыктыман.

Кэрэк могай пашамат таҥастармаштэ гына раш умлаш лийэш. Садлан выставкыштэ кок озанлык пашам таҥастарэн ончыктыман: ик озанлыкшэ у шот дэн мландэ пашам штышэ лийжэ, (кооператив, совхоз), вэсыжэ тошто шот дэн (кум пасу дэн).

Выставкыштэ ўчашымэ шот дэн таҥастармашым штыман (конкурс): эн сай имнэ, ушкал, шорык, сёсналан альэ иктаж шурнылан, саскалан прэмий пумаштэ крэсань-влак ойым пуышт. Вэрласэ кооператив, моло учрэждэний-влак прэмийлан оксам, альэ сатум пуман.

Пайрэм кэчэ дэч ончыч чыла волыс, район йаллаштэ погынмашым, мландэ паша нэргэн докладым штыман. Эртышэ ийштэ мландэ пашан экшыкшым, йонгылышыжым, сайжым—чыла каласкалэн пуман. Могай амал, йён дэн мландэ пашам виктараш куштылгынак лийэш—тидэ нэргэнат мутланыман. Совет власын крэсаньлан полшымыжым, налог шотышто куштылгэмдымыжым, чылажымат раш умландарыман.

Шурно-пайрэм—калык пайрэм лийжэ манын ту кэчэ „торжэствэнный“ манмэ погынмашым штыман.

Погынмаш дэч вара спектакльым, концертным, каласэн ончыктымэ газетым, мландэ паша судым,—мурымашым, куштымашымат шташ лийэш. Пайрэм кэчэ газетым, кнагам ужалман.

Мландэ пашалан тунэмме кружокым кузэ штыман.

Марий калык утларакшэ мландэ пашам штэн ила. Тошто шот дэн ындэ ончыкыла илаш ок лий. Кум пасум кудалтэн, шуко пасум шташ кўлэш. Тунэмдэ крэсань шкэ илышыжым тўрлатэн шуктэн ок кэрт. Кэрэк могай крэсаньланат агроном шинчымэ нарак мландэ пашам шинчэн шогыман.

Кузэ куралман, ўдыман, могай жапыштэ тўрлө мландэ пашам йөн дэн шташ, могай шурным (в)ўдаш, вольыкым ончаш, кузэ тудым тўрлө чэр дэч аралаш, эмлаш, шўкшак шудым пытараш—чылажымат раш умлэн шогаш кўлэш.

Кивыт крэсань-влак пасушто пашам пытарэныт. Вапкэ тэлэ толын шуэш. Тэлым крэсаньын пашажэ шагалэмэш. Тэлым мландэ пашалан тунэмаш кэрэк кэат кэртэш: пўрйэнат, ўдрамашат, рвэзэ-влакат.

Кузэ вара мландэ пашалан тунэмман?

Тыдэ пашам тўрлын виктараш лийэш. Вэрласэ агрономлан эн ончычак калыкым тунуктэн шогыман; моло тунэмшэ-влакат ты пашам штэн кэртит. Кнагам шаркалэнат мландэ паша тунэммылан кугу польшышым пуанч лийэш. Тўрлө лэксийым ойлэн, погынмашым лудмо пўртыштө, школышто штэн, мландэ пашалан калыкым тунуктыман. Кэнэта чумыр йалсэ калыкым икканаштэ тунукташ ок лий. Садлак эн ондак ончылынак (у шот дэн штымын пайдажым унлышышым) шогышо-влакым тунуктыман.

Мамнан марий коклаштэ йал йэда агроном дэн мландэ пашалан тунэмшэ-влакым муаш ок лий. Тидэ пашам **мландэ пашалан тунэмме** кружокым почын виктараш лийэш.

Мландэ пашалан тунэмме кружок почын шукташ эн ончычак вэрласэ йачэйкэ-влаклан тўнгалаш кўлэш. Кружок почмо дэч ончыч лишнэ улшо агроном дэнэ канашыман. Кружокын пайда нэргэнжэ докладым сайын йамдылман. Кружок почмо кэчым чыла крэсаньлан увэртараш кўлэш.

Доклад пытымэкэ, кружокышто паша штышэ йэнгым сайлыман. Пашам виктараш 4 йэн кўлэш;

1) **Вуйлатышэ**,—кружокын тунэмме пашажым онча, угыч члэн-влакым пога. Тудак кружок погынмаш годым вуйлата. Тудын дэнэ чла документ, кагаз кийат. Сад-

лан вуйлатышылан, мландэ пашалан моштышым, ыгылтарэн кэртшым сайлыман.

2) **Возкалышэ**,—кружок пашам возкала, отчотым пуа, погынмаштэ пунчалмэ мутым раш воза, кэчын возымашым (дневник) сэра. Сай возэн моштышо йэн кўлэш.

3) **Кнага пуэдышэ** (библиотекарь),—кнагам пуэда, налэда, кўлэшан кнагам лудаш кўшта, адак погынмаш годым газэтым, кнагам, молымат лудэш.

4) **Вуйлатышылан полшышо**,—кўлэш кнагам кычалэш, тўрлө шурным, шудым погэн сельско-хоз. уголокым шта. Адак экскурсийш коштмо пашам вуйлата.

Сайлымэ йэн-влак кружок пашам виктарэн кэртшэ, моштышо лийышт. Сельско-хоз. кружокын пашажым виктарэн шукташ, тудын йыр утларак йэнгым чумурэн шукташ эн ончычак погынмаш пўрт лийжэ. Тачэ тыштэ, эрла тушто погынмашым штымэ дэн члэн-влак йўкшат, коштымат чарнаш тўнгалыт.

Пўртыштө тўрлө тунэмшашлык тарман лийжэ: стэл, пўкэн, клас-ога, моло кўлэш арвэрат. Мландэ пашалан тунэмме кнагам, сўрэтым йамдылман.

Тунэмме пўртыштө „сельско-хоз. уголок“ манмылан погэн шукташ кўлэш:

1) Шурно пырчым, адак вуйгэ, олымгэ погымо шурнат лийжэ;

2) тўрлө (в)ўдымө шудым, тудын нўшмыжым;

3) тўрлө пакча саска нўшмым;

4) тўрлө шўкшак шудым, тудын нўшмыжым;

5) мландэш шавымэ ўэмдэрым;

6) тўрлө пакчасэ, пасусо, сатыштэ улшо тушман шукш, кошчангэ-влакым;

7) вольыклан пукнышаш тўрлө кочкышым;

8) тўрлө рокым-шуным, ошмам, мольжат.

Кружоклан кўлэш наста-влакым кузэ гынат муаш кўлэш. Тидэ пашаштэ агроном куго польшышым пуэн кэртэш. Кружок дэн агрономлан пэнгидэ ушэмым кучыман. Комсомоллан, учичылан, моло тунэмшэ-влакланат тидэ пашалан чот пижаш кўлэш, тэлэ мартэ кружоклан кўлэшым йамдылман. Тидэ пашам штыдэ йал озанлык вийнэн ок кэрт.

Эчан.

Крэсань вольыкым сайэмдаш „Контрольный ушэм“ полша.

Мэ альэ вольыкым ончэн она мошто. Нэмнан ушкал дэч пайда нимат ок лэк манаш лийэш. Тидэ жапыштэ илышна йўсө; вольыкнам сайэмдэна гын, илышнат вашкэ куштлэмэш. Садлан вольыкым моштэн, пайдам кугурак налаш тўчэн, ончаш тўналаш кўлэш.

Йужо вэрэ вэс кугжанлаштэ вольыкым пэн сайн ончат, кугу пайдам налыт. Кузэ крэсань тушто тугэ ончаш тунэмын?

Эн чаплэ вольык-изи гына „Даний“ лўман кугжаныш

калыкын. Вольыкан крэсань тушто нужнам ужмаш укэ. Альэ 40-50 ий ожно туштат вольыкым сайн огыт ончо ильэ. Вольык дэч пайдажэ тэрс вэлэ, а пукнышмо-ончымо ак нар шўрым, ўйм налмаш укэ ильэ. Ончэн моштыдымо дэн гына тыгэ лийн шогэн. Вара сэмын шуко крэсань тидым умлаш тўнгалын.

Крэсаньлан вольыкым сай ончаш сайн тунэмдэ, моштыдэ ок лий. Чла крэсаньбат тыгэ тунэм шуун огэш кэрт.

Адак ик тунэмат ок ситэ: сайн ончаш гын, оксажат, тўрлө йонат кўлөш. Шкэт-шкэт тидым шташ ок лий.

Пашам шуктэн кертшаш гай лийын огыл гынат, Даний крөсань йөнүм муун. Сурт оза-влак иктөш ушнэн, вольык коперативым „контрольный ушэм“ маным почаш тўналгыт. Тыгай вольык ончымо пэрвой контрольный ушэм Данийштэ 1859 ийштэ почылто (65 ий ожно). 1900 ий маркэ 193 ушэм почылто. Вара 1905 ийштэ 252 лийэ, 1906 ийштэ 446 ушэм—10.250 йэнг члэн 150.000 ушкал вуйлан.

Контрольный ушэм пашам викармэ дэн Данийштэ вольык ончымо пэш шарлыш, кугу пайдам пуаш тўналгы. Кизыт Данийштэ вольык нигогай калыкын лөч коч чаплэ. Датский крөсань вольыкым сай ончымо дэн пэш попан ила.

Данийштэ вольыкым сай ончаш тўналгы дэн пырлыа мландэ пашат сайэм тольо. Шуко пасум шышт, шудым; вожсаскам да монь ўдаш тўналгыч. Тыгэ Даний крөсань йөсо илыш гыч лөктэ.

Кузэ вара контрольный ушэм пашажым викара? Ушкалан крөсань-влак иктаж 30 альэ 50 йэнг, коператив сэмын ушнат. Ушкал вуй дөч члэн оксам тўлат. Вара лўмын вольык ончышо йөнүм, спэциалистым кондат. Тыгай йэнг лўмын курсышто да монь тунэмэш. Тудым контроль йэнг маныт.

Контроль йэнг лишкэ илаш толэш. Вара чла йэнг дөк, коператив члэн дөк коштэш. Тудын пашажэ тыгайэ:

1. Тудо вольыкым сайн ончаш, пукшаш, кучаш тунукта, штэн ончыкта.

2. Вольыкым шот дэн лўшташ тунукта. Шўрым, ўйым шотлаш, пукшымо, ончымо акым шотлэн муаш полша. Шўрышто мызар ўй улмым палаш тунукта.

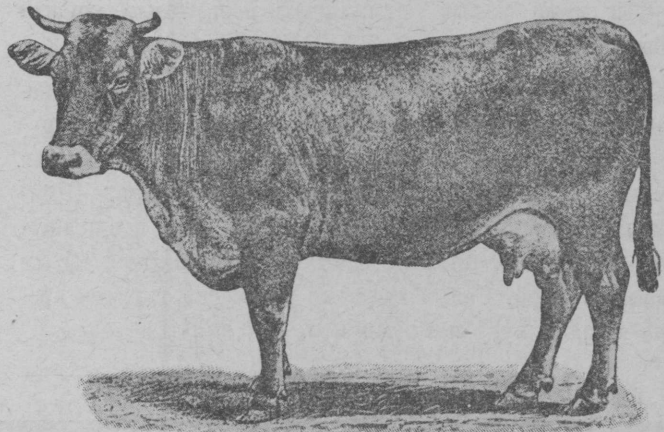
3. Тыгэ талук мучко шотлымо дэн ушкал дөч мызар пайда улмым палыкта.

4. Кузэ вэс калык, вэс вэрэ сайн вольык ончымым палыкта. Вольык ончаш мо кўлөшым чла каласкала.

Контроль ушэм дэн паша чла крөсань кудвөчэш шталтэш; ўрдыжыш коштмо ок кўл. Крөсань илышыжэ мо улыж дэн, вэржэ дэн сбрастаралтэш.

Тыгэ ончэн крөсаньын кизыт птармэ кургыж дөнак ушкал дөч шуқырак шўрым налаш лийэш. Контроль йэнглан окса арам кайа манаш ок лий. Тудлан птармэ окса дэн вольык дөч пайда налмым танаштарэт гын, нимо акшык ок лий. Адак контроль йэнг чла пашажым крөсань дэн кэлшэн шта.

Тыгэ контроль йэнг, вольык дөч крөсаньлан роскот

Вэлэ лиймэ олмэнш, вольыкым, пайдам налын, йөн дэн ончаш полша. Вольык дөч йөн лийэш гын, озанлыкшат йол ўмбак шогалэш. Тидым крөсань шкэат шинча. Штэн ончымэк, крөсань сайжым палэн налэш гын, вара шкэат ончаш тунэмэш, кузэ умбак шышашым вэлэ йодаш тўналэш.

Вольык ончымым тўрлө сэмын сайэмдаш лийэш. Контроль ушэмжэ—эн вашкэ шташ лийшэ, эн куштылго корно.

Агроном Л. Штрандт.

Кузэ тэлымлан пакча-саскам йамдылман.

Шошо жап гыч тўналын, кэвэж эртымэш ўдрамаш-влак пакчаштэ тэлылан пакча-саскам ончэн куштат: шындат, вўдым шават, шўкшак шудым (сомым) кўрыт, вожым урат, тўрлө осал шукш-влакым погат. Пакча-саска дөч посна илаш ок лий, тудым мыланна шуқырак шындаш, ончаш кўлэш. Ик парэнтэ дэн шэм киндым кочмаштэ мэмнан марий пэлэ тўлыжгэн пытэн. Йужгунам пакчаштэ тўрлө саска-влак кушкын шуыт гынат, тэлымэш йамдылэн монштыдымо дэн шуқыжо шўэш, пужла, кочкаш йўрдымө лийэш, адак кылмэнат кайа. Мландэ паша шышылан пакча-саскам тэлымлан йамдылмымат сайын шинчаш кўлэш.

Сат, пакча-саскам тэлым кучаш эн сай вэржэ—подвал (кукшо нөрэп) манмэ лийэш. Мэмнан крөсань суртпөчыштэ „подвал“-влакым муаш ок лий. Кузэ вара вожсаскам кучыман?

Подвал увэ гынат, парэнгым кукшо выньэмыштэ

(корэмыштэ), нөрэпыштэ кучаш лийэш. Тидыжым чыланат шинчат манаш лийэш. Тыгэ кукшо вэрыш опат гынат, шошо вэкыла йужгунам пэл парэнгыжэ шўэш. Молан? Сусыртымо, нөчко рокан парэнтэ опталтын, альэ осал йуж лөкташ тўнык штымэ огыл гын парэнтэ шўаш тўналэш. Кукшо нөрэп дэн выньэмыштэ й о ш к а р у ш м э н, о ш (тыгылай) у ш м э н, к о ч у ш м э н а т о г ы т п у ж л о. К э ш ы р д э н р э в ы м в ы н ь э м д э н н ө р э п ы ш т э к у ч а ш о к л и й. Н у н ы м п ö р т й ы м а л н э к у к ш о о п м а к о к л а ш о п т э н й у а л г э в э р ы ш т э к у ч у м а н.

Ковыштам вуйгэ шөнчалтыдэ тэлымлан тыгэ кодаш лийэш. Шыжым йыранг гыч вожтэ луктын, ўмбал лыш-ташым кўрлын налын, пöрт йымалан шўртö дэн варал кылдэн сакыман. Тыгэ штымэк, ковшта вуй-влак огыт шў. Йужгунам ўмбал лышаш шўаш тўналшэ лийэш гын, тудым кўрлын налман. Ўмбадын кукшо ломыж дэн

изииш пургыкташ гын, вара ночкым (вүдыжгым) нуно шушпаш огыт тўгал.

Шоганым йөршәш кукшо вәрыштә, йарым дән кылдән кучыман, конга лишылан илымә пөртышто сакал-тылман.

Шочшо ковыштам пўтынәк кукшо вәрәш сакән шо-шо мартә кучаш ок лий, садлан тудым руән шбнчалташ вәрәштәш.

Мәмнан марий коклаштә вож-саскам, ковыштам сайын шбнчалтән огыт мошто. Вашкән, ьрканән штымаштә ковштажат пәш кочо лийәш, ушпашкат һалаш ок лий.

Сай лижә манын штымаштә, пәш тамлә ковшта лийәш.

Ән ончычак вочкым сайын мушкын, шокшо кўй дән кўштын йамдылман. Румо ковшташ адак тыгыдын румо кәшырым изииш пылташ кўләш. Адак тамлә ўпшан „тмин—укроп“ манымат пышташ пәш кәлша. Шбнчалтымәк, шуаш тўгалмә годым тойа дән ковшташтә вошт 2-3 рожым штыман, адак ўмбал кашкышә вўдым кодаш ок йөрө. Сайын кучултмо вож-саска тәлә гоч крәсань йәшлан кугу польшым пуа, пәл киндым утара.

Пакчазә.

Совхозышто штышә-влак.

(Баһрәспублик, Пүрө кантон).

Мә Пүрө п/техникумышто тунәмшә әргә, ўдур-влак коло кандаш йәг кәгәжлан совхозәш пашам шташ код-на. Мәмнан совхоз мландына, Пүрө ола гычын луатвич уштуш вәрыштә, ожсо Кулаков пайарын мландыжә (дачжә). Пәш сай гына, Вичә вўд воктәнә мландә, тўрлө йәмыш пындылмә, пакча, сад уло. Садыштә олма пу-влак түләч молат пындымә. Изыш вўдымө шурнат, сәмжә-сәмын вольыкат уло. Тәлым школышто тунәмын кәгәжымжым тыштә совхозышто рвзәә-влак чыла пашамат кнага ончыктымә сәмын шташ тунәмыт. Могай мландәш могай йәмышым шындаш, кузә шукиш кошпангә дәч аралаш, чылажланат тунәм шогаг. Шурно пашам чыла машина дән штат. Штымә годым пашам жап дәнә чылажә кәчәш кандаш час штат. Моло жапыштә чыла рвзәә влакат лудмо пөртыштө тўрлө газәт журналым лудыт. Моло кугужаныштат мо улмыжым шинчән шогаг. Кок арһалан ик кана пырдыж газәтым луктыт. Пырдыж газәтәш тўрлө совхозышсо паша нәргән, молымат сәркалат. Сәдыгә тыштә рвзәә-влак озанлык пашалан тунәм шогаг, тунәм ләктын йал коклаштә крәсань калыккланат полпаш шонат. **М. А.**

С ы л н э м у т .

У к и н д э в и й .

А. Пәттокиын ойлымашыжә.

Пўнчө йал пәш йорло, пәш пичкәмыш. Марий-влак начар илат—киндә томам шочәш.

Корәм воктәнә Осман кугзан киндыжә адак Шорык-йол мартә вәлә ситыш.

Урәмыштә, чыташ ок лий, йўштө, пәш тәлә поран. Осман шўкшү пөртым мардәж шийалтара вәлә... Осман ватә пирә гай урмыжәш. Йоча-влак, аваж шортмым ужын, маграт, киндым йодыт...—киндәркыштә ик шултыш киндат... Кәчә мучко Осман кычал кошто гынат, ыш му. Уло пого-арвэр кочкын-йўын пытармәкә, кә пуа гын ала?... Османын шыдә толәш...

— Кәч тыйжә чарнә, ийа!—ватыжым шўрда.

— Микита дәк мийән толам ильә лучо... ала иктаж шултышым пуа?

— Мийәнам. Микитан шкәнжынат ука. Ок ситә, манәш.

— Вара мом штыман, колаш мо? Йочана орланатыс!..

— Ача-а-й, һанья-а-ам!..

— Вара кушто һаньяжым муам, әргым?—Осман

әргыжым шымата, ала-момат изи әргыжлан луктын пуа ильәт—укә...

— Лучо мландым ужалпаш!—ватыжә шыдәшкән пәләшта.

— Огыт нал. Налшә ука.

— Укә гын, вўдымө шурным.

Осман сырмыж дән, шўвәдән - шўвәдән ватыжым вурса:

— Вәс ийжә вара мом шўшкәт?!

Кизытшә мом шўшнәт?..

Кизытшә... «Ача-ай, һанья-ам!..» Әк, кизытшә пәшак чоныш витара шол!.. Упшым ушпалын, опсам «кроп» тўчын, Осман ләктын кайа, урәмышкә.

„Адак кә дәк кайәт? Киндә шагалжын уло. Укә ий—сур погым йөршәш кўрльө. Вольык кочкын пытыш-ик имнә ала кузә кодо. Тәнәйжә адак киндә пәш томам шочо. Тышкә, тушко пушаш ильә. Йөра альә уло мландә вўдалт кодо... Вўдалтмыж дәнәт адак мом штәт—кизыт кочкаш ука гын? Кә пуа? Васлий дәкак кайдә ок лий. Мо лийәш гынат, адак кайшаш, йодшаш, сьрбалпаш...—тыгә шонкаләң, Осман кугәа пойан Васлий дәк ошкылыо.

Шуко сѳрбалыш. Васли—ожсо сѳмынак:

— Вара мо дѳн тўлаш шонѳт?

— Киндѳ укѳ... Шужѳн ындѳ колѳна... Мом штѳт? Тўлѳм дыр кузѳ гынат...—шинча вўд йыл-йыл лѳктѳш.

— Мыйн уто киндѳм укѳ. Тачѳ Микаллан пуым, Ортѳмѳйлан, Пѳктѳлан, адак Пѳтр шольылан пуаш сѳрѳнам. Кычал ончо, вѳсѳ лѳч муат. Тўнѳаштѳ поро йѳнг шуко уло.

„Моло дѳк куш кайѳт—тачѳ кычалдымѳ вѳр ыш код, тинь дѳчѳтак сѳрбалаш возѳш“—шкѳ вуйжо дѳн Осман шона.

— Васлий, шарнѳт, ўмаштѳ вѳт тый мый лѳчѳм шўдѳ пут утыжым погѳн налыч.

— Тыйн вара мо пашат? Погѳнам гын, адак йумо пуа. Тыйак полшѳн от ул!

— Мондышыч мо, Васлий... ўмаштѳ йѳшѳмгѳ тўрѳдаш полшышым. Кок кѳчѳ шкѳ имнѳѳм дѳнѳ кўлтадым шупшыктышым... Акым вара шотлѳна, маньыч.

Васлий ватыжѳ шайык гынат, кугу мўшкыржым пѳчкѳ гай шарѳн, какартѳн, шыдѳшкѳн тўнѳальѳ:

— Йорло дѳнда ындѳ мѳмнан ѳрыктарѳда! Ватѳтш таракан гай йочам луктын кышка. Мѳ тѳндан койа логарлан кушто ѳрѳ киндым муўна?! Мѳмнан киндѳ амбланда почылт ѳк шинчѳ вѳт? Алѳѳ пасибым штым ѳ олмѳш, адак «шўдѳ путым» ѳйлѳт? От вожыл мо ты^ѳ ѳйлаш?! Шотѳт уло гын, тыйат мѳмнан сѳмын илѳ! ѳр^ѳ мѳмнамак кѳчнѳда!..—кайш, кайш, йўкинѳ тала орва сѳмын вѳлѳ шокта, чылт ийа йылмѳ.

Осман Васлий ватѳ ваштарѳш пѳлѳштынѳжат, адак йылмыжым куча. Пўйм вѳлѳ чотрак пурльѳ—тудо тугань мыскылмым шуко колын. Адак, мом штѳт?—пойан дѳк кайдѳ ѳк лий. Кодшо ийлаштѳ Васлий пѳш пушкдѳмын ильбат, кивыт адак киндым погыш, пызрац тўнѳальѳ. Тудыжымат шоналтыш: йоча-влак маграт, киндым йодыт, пѳрт йўштѳ... Шинча вўд адак йыр-йыр-р лѳктѳш. Сукѳн возо.

— Васлий, йумо тый лий, йорло гыч мыйм утарѳ. Мынѳар кѳртат—пу... Ом чаманѳ, вѳс ий ик ага уржам тўрѳд налат. Утарѳ...—чон пытѳн сѳрбала.

— Йѳра. Пуѳм гын, пуѳм. Кугу ага уржатым тўрѳд^ѳ наламак. Вара мынѳар йѳдаш шонѳт?—кугу, шѳм йўкинѳ дѳн Васлий пѳлѳштыш.

— Мынѳар пуѳт, тынѳ пашат...—шинча вўдшѳ йыр-йыр йѳга.

— Аважѳ, мынѳар пуѳна?

— Шкѳ шинчѳт-ла! Тыгай арам логар йорло пийлан пумыжат ѳк кўл ильѳ. Нуно айдѳмѳ улыт мо? Арамѳш тўнѳаштѳ илат!—адак Васлий ватѳ руѳн пуа.

— Айда, Осман, йорлѳтлан кѳра шым путым пуѳм. Кѳч!

— Васлий шольѳ, мый вѳт кандаш путым ўдѳнам...

— Тидыжат сита-сита... Укѳ гын... шужѳн колѳт. Тулѳч утыжым тланѳт иктат ѳгѳш пу. Йѳванат утыжым ѳк пу. Йѳра мо?

— Пуѳт гын, пу лучѳ...

Чонжылан, йѳсѳ ильѳ гынат, пумым налдѳ ыш лий. Мо, шужѳн колаш мо? Пойан дѳч утыжым налаш ѳк лий?

Умбакыжѳ Османлан тўлѳчат йѳсѳ лийѳ. Шуко шинча вўдым йѳктарыш. Кодшо ага озымым ужалмыж годым утларак йѳсѳ тольо, кѳчылан кремга дѳн шуйкалыш. Ик ага озымжо кѳргыжым вошт кѳчкѳ. Ончыч ужалмыж годым тунарак йѳсын ыш чуч. Ты кодшо аналан налмѳ шым путшо киндѳ кѳчмо гайат ыш лий, ик ага озымым нѳлам ала-мо, маньн, шонѳн, ѳйгрѳн жапым ѳртарыш.

* * *

ѳк, тѳнѳй шурныжат! Нигунам ѳжно тыгѳ шочын ѳгыл ильѳ. «Тѳнѳй киндѳ, йумылан тау, пѳш мотор шочын» маньт кугза-влак.

— Уржа вуйжо! Ик шѳч, лачак!..

Киндѳ сай шочмылан чланат пѳш йѳбртѳныт. Йѳпим кугза, 60 ийаш гынат, сьлнѳ шурным ончаш мийѳн. Пасу гыч толшыжла, чытѳн ыш кѳрт, Осман дѳк пурыш.

— Йорлѳтлан вѳрчынак, Осман, тланѳт йумо киндым сай шочыктѳн. Тўрѳд налдѳак пасу гыч идымышкѳт вик пуршашлык. Моло йѳнг уржа лѳчат сай. Тѳнѳй иктаж вич кабаным ѳптѳт.

ѳй, Йѳпим кугзажат. Упшашѳш мўйак лийжѳ ильѳ да... мутѳт Османым ѳк йѳбртыктѳ шол: киндѳ тѳнѳй сай шочын гынат, Османьн чла тудо шаланшашлык. Васлий ик агам тўрѳд налѳш, Васлийн тўшкажѳ—молыжым, адак молыланат пуаш кўлѳш. Садлан лийн, Йѳпим чонжым куандарыш гынат, Осман ѳйгра вѳлѳ.

«Мом штѳт?.. Ний кушѳч вичкыж, тушѳч кўрлѳш—тошто марийак каласѳн вѳт», шкѳ вуйжо дѳн Осман шона, Йѳпим дѳн кутраш мутат укѳ...

Тўрѳдаш жап шуѳ. Уржа пасу ѳшын вѳлѳ койѳш. Кужу, томан шырчан уржат, мардѳж дѳн тайнылын, пашачѳ йѳнлан тауштѳн шогымыла вѳлѳ койѳш. Пашачѳ калык тарваныш.

Османьн йўд ѳмыжо укѳ. Калык йѳбртѳн пашаш лѳктѳш. Тудлан мом тўрѳдаш гын? Ик изи ага уло—пѳл кѳчылан вѳлѳ тўрѳдаш сита. Кѳргыжѳ вургыжѳш: адак шужашак возѳш... ѳрдѳн ѳрак кинѳльѳ, урѳмыш лѳктѳ. Калык имным кичкѳн-кичкѳн кудалѳш. Мўндўрнѳ уржа пасу йылгыжын, толкынан шѳга... Изиш шогышат—чытѳн ыш кѳрт—кѳнѳта чытралтмѳ гай лийн содор пѳртыш пурѳн кайш.

— Аважѳ, тарванѳ, тўрѳдаш кайна! Йѳчамат нангайшаш!

— Мом тўрѳдаш? Изи агам кас вѳлѳшат тўрѳд пытараш лийѳш. Йѳчажѳ тушто молан кўлыт?

— Ала, улыжым чла тўрѳдына. Йувыштатѳн ит шѳго! Тарваншаш!

Мо-ѳм ѳйлѳт?

— Айда тарванѳ, ужына!

Ватыжѳ нимом пѳлѳшташ ѳрын, лўдын чытраш тўнѳальѳ. Осман шкѳ сарыш кайшашла вѳлѳ койѳш. У киндѳ—вийм пуртѳн. Вашкѳрак лѳктын сур вўлыжым кичкыш, ватыжым, йѳчажым шындѳн, йѳнг почѳш кудал колтыш.

— Тр-р-р, сур вүл! Йогор, имным туарэ.

— Тый мо... тидэ койа аңам ужалэнат огыл?—ва-тыжэ йодэш.

— Ужалэнам? Тидым? Тыгай уржам?.. Ужалэнам ильат, кизыт нальым.

„Э-э, тўрэдаш налын ужат! Айда йбра, тутат ик-мынбар пут киндэ“ ман шонэн, Осман ватэ тўрэдаш пижэш.

Осман, ватыжэ, кок йочажэ—аңаш пурэн шогалычат, касалык дэн нўжын-нўжыт. Уржа—пырдыж ганьэ, аңалан торэш изиш тайнэн. Ик кана шулат—пэл кўлта. Пырчэ—томан, шолдра.

— Кўлтам кугунрак пидса! — кычкралэш Осман „Кышт, кышт, кышт“—кидыштэ сорла модэш вэлэ...

Пойан Васлий ик-мынбар кэчэ олаш мийэн кошто. Толмэкыжэ тарзыжым Осман уржа ончаш пасуш колтыш. Тарзыжэ толыат,—аңа тўрэдмэ,—маньэ.

«Ўмасэ сэмын тэнэйат шкэ тўрэдын дыр, йбра, ваэра изиш пашадаржым тўлэм“—шона Васлий, умбакыжадак ончыкылык сай пагыт толшашым шонкала: «Ўмашн тэ киндым пуэдымэмлан—Каври, Тмапи, Льовэй, Осман лэч уржаштым погэн наламат, парогой вакшым шын дэм. Макси сэмын вара кўй пўрлым штыктэм. Эргым лан поп ўдўрым налын пуэм. Пуа-а мэмнан бачышка! Пойан Васлийлан ок пуат, калан пуа? Вара—ончыза! пойан Васлий тўшка кузэ ила!—гына ман колтэм:—совет влас годымат илэн моштэна, она лўд, илэна! Вуй, олмыштына, кўршэк ок шинчэ“...

А Осман ту кэчылаштэ идымыш кўлтамат шупшыктыш. Улыжо кок орва вэлэ кодо.

* * *

Рушарньа. Осман эрдэн эрак киньэлынат кудвэчыштэ орвам шўра. Кэнэта кудвэчыш пэш сырэн, йошкар-гэн Васлий толын пурыш.

Кўлта дэк кайаш шўрэт ужат?

— Шўрэмьс.

— Кўлтадым молан чла шупшыктышыч? Мланэм ужалэнат ильэ вэт? Мондышыч мо?

— Вара тыйн мо пашат?

— Вожылмашэт кушто!

— Мый огыл, тый вожылаш кўлэш.

— Чу, мый варарак пурэм альэ тый дэкэт.

— Пуро, пуро,—сай кумыл дэн Осман ўжэш.

— Йбра-а! Пурэ-эм!—кугу йўкшө дэн пэлэштэн, Васлий лэктын кайш.

Осман кодшо кўлта дэк кудальэ...

Обэдньалан чаңым кырат. Калык чэркэ ончык шуко погынэн. Тачэ совет погынмаш. Налог нэргэн кутырат.

— Тэнэй налог шагал лийэш. Изэмдэныт маньытыс. Ўмасэ лэч пэлыжэ вэлэ.

— Тудыжо пэш йбра ильэ. Тау куштылгым пумыштан. Ындэ изиш шўлалташат лийэш...

Кўлан мынбар вочпашан, кўн киндэ сайрак, киндэ ак кузэ лийэш гын, моло тўрлыжат калык коблаштэ шокта.

— Уна, Осман ончыч вўдышат, уржажэ пэш сай шочын...

Рвэзэ-влак вўд воктэк да монь кайат. Шонго кува, кутважэ чэркыш нўскыт.

Васлий, кок изажэ—кугу торэш мўшкырым шарэн, Осман пўрт дэкыла ошкылыт. Ик пошкудо ватэ окна гыч ончэн кодэш.

— „Эк, ындэ Османым нинэ тачэ пуштыт. Ала уло суртшым йўлатат. Пойан пытара!“—мангыч шоктыш.

Осман кўлта дэч толын, имныжым туара.

— Осман, кэчэ пэш мотор, урлыклан шийаш от тўнгал мо? Арньа гыч, йумо йўрым пуа гын, ўдаш лэктыт, —Васлий изажэ Андрий пэлэшта.

— Мотор шол, эрлак йамдылнэм. Ўдэна, вараш она код,—эркыирак гына Осман ольаш толаша.

— Мо... тый, Осман, чэркыш от кошт мо?

— Мыйм чэркыш ўжаш толында ужат? Тунарак ушдымо ом улыс.

— Киндэт мотор шочмылан коч молэбным штыктэм ильэ, эй калтак!

— Молэбн лэч поснат киндэм мотор шочын.

— Мо... коммунист гай вэлэ ольыштатыс? Коммунистак от ул дыр?

— Кумалмэм дэн ўмырэм мучкак порым шым уж.

— Йумо лэч куго от лий. Пушаныжэ уло гын, пуа.

— Пуа-а, вучэн шинчэ!—пэнтдэ йўк дэн Осман пэлэшта.

— А мо... тэнэй киндэдым тыгэ мотор йумо ыш шочыкто ужат? Альэ ужалмэ аңадымат тўрэд налынат.

— Мом тэ мый дэнэм толашэн шогэда? Мыйм мо... нэлаш толында ужат?!

— Шыпрак лий, Осман!—шэм йўкшө дэн Йыванжэ тўнгалы:—тый кузэ Васлий шольын уржажым тўрэдынат? Кэ шўдэн? Аңа йыраным ала палэн от ул?

— Мый тэндан гай сократэн ом кошт. Шкэ аңам тўрэдынам.

— Ужалмым молан тўрэдыч? Ужалэнат ильэ вэт?

— Тэ шкэ вашкэ йорло-влакым ужалэн кочкын пытарэда!

— Вара кузэ... шым путным пуэт дыр?—Василий-жэ пэлэшталэш.

— Шийамат пуэм. Кўлэш гын вучымэтлан кок пуртым йешарэм.

— Осман, ындэ пэш пойшыч, поймо вэрэт ыш код аман?

—Эрэ тланда пойаш огыл. Ужат, тэ йорло-влак лэч шуко аңаштым налын пытарэнда.

— Поймэт гайак чучын улмаш. Мийэт вэ-эт, адакат!

— Мый миймаш укэ, тэ мый дэкэм альэ ончычак толында.

— Осма-ан, айда альэ изиш кутрэна, манэш Васлий:

—Кўлтадым пуэт мо. Мый шым пут ўмбакет адак йешарэм.

Пресэдачыл дэк кайза. Пуаш кўлэш, манэш гын—пуэм. Тўвө ала могай кагаз толын, пресэдачыл дэнак кийа.

— Тланда күлөш кагаз, мланна огыл!

То-то! Шуко жап мэмнам орландарышда. Сита ын-де! Совет влас мэмнам ок кудалтэ. Шиш тланда!

— Осма-ан!!—адак кычкральэ Васлий.

— Кай тывэч, ит толашэн шого! Мый тэвэ лүман йэнгым кычкралам.

— А-а-а!!! Лүман йэнгым!—„брлоч“ да „брлоч!“—Василий Османым шэлышташат тўнгалы. Андрийжат, Йыванжат туштак—но кырат, но кырат! Осман ватэ пёрт гыч куржын лэктэ, Васлий кидым пурэш—шижын кэртдэ лууш шумэшкак пурлы.

— „Кыршаш! Пуштшаш! Тыгай йорло пийм!..“

— „Пошкудо вла-ак! Пушто-о-от! Пушто-от!“

Чэркэ ончыл йэнг-влак ту йўкым кольыч. Йорло марий-влак содор куржын толыт. Осман кудвэчыш пураш лўдыт. Сэмон пурэн кайш. Кўжгў, таза. Кум ий ошо дэнат крэдальэ. Салтак гыч токан толын. Кугу йўк дэн кычкрал колгыш:

— Йорло-влак, толза! Мэмнаным пытарат!

Чланат „буж-ж“ пурэн кайшт. Сэмон Осман ўмбач поян тўшкам налын кудалгыш. Мольшт Андрий дэн Йываным пўтрал налыч. Васлий Сэмоным логар гыч пикташ тўнгалы. Коктын крэдалыт. Коктынат пэш таза йэнг. Васлий—сар дэч шылын кийэн тазаргышэ, Сэмон—ошо дэн крэдал чоткдэмшэ, кузэ крэдэлэш мошта. Почангыт-почангыт—Сэмон Васлийм ок мучыштарэ. Прэсдачыл кычкра, милитсий дэн лўдыкта, укэ—Йорлын вийжым вўд дэнат, тул дэнат пытараш ок лий...

Пыкшэ-пыкшэ ойрышт.

— Айста погынмашкэ! Ындэ чла йал марий чумыргэн!—прэсдачыл кычкральэ.

* * *

Погынмаш. Шуко йэнг чумыргэн.

— Тидэ поян-влак мэмнам ындэ пытарат! Иктаж мом шышаш!—Кырлыа кугза кычкра.

— Йолташ-влак!—прэсдачыл оила:—Нуно пызрэн огыт кэрт. Йорлын киндыжым йара налэш закон укэ. Тэвэ кагаз...

— Шуко вўрым йўўч! Ожнысо жап эртэн! Адак совет влас дэнат йўнэшт. Сита. Ындэ тэмьч!—кычкрат, шыдэшкэныт, йыбртэныт.

Члан рўж пунчалыч:

„Поян тўшка дэн йалгэ крэдална. Адак тўнгалыт гын, законыш пуаш. Йара ужалмэ киндым мўнгэш налэш“.

Кырлыа чытэн ок кэрт:

— Поян лэч поснат илэна. Йорло-влак, ида лўд! Йўсё годым совет влас дэч полышым йодына. Кооперативым почына. Машинам йодына!..

Калыкшэ кычкра:

— Кырлыа, пондашэт куш чыкэнат? Ындэ куват ок йўратыс! Ха-ха-ха! (Крэдалмэ годым пондашыжым кўрлыныт).

— Нимат огыл. Ку-ушкэ-эш!.. Пондаш пылшак огыл.

Шэдра.

(Э-ын ойлымашыжэ).

„Авий, логарэм пэш кошкэн, исак вўдым пу-йан?—ман Вылышыш кандаш ийаш Миклайжэ аваж лэч йодэш. Аважэ—эрэ йўмэгт вэлэ шуэш мо, эргым, шкэжат чылт пытэнатыс, могрэтшат пот кутан гай лийын пытэн, ала исак пёрёмоч катышым пурлат?—манэш.

— „Огым, кочмэм ок шу, вўдымак пуза!“

— Чачий, лакан гыч вўдым коштал пу-йан! ман, капэш шушо ўдыржылан аважэ каласа.

— Лакан гыч огыл, самбар гыч лэвэ вўдым йоктарэн пуза!»—чэрлэ Миклай йэнгыса.

Чачий лаканышкэ ончалэшат,—авий, вўд лаканыштэ пытэн, тавэ гыч пуртышаш,—ман мучэлам нумалын лэктын кайа.

— „Авий, лакан гыч огыл, лэвэ вўдым пу, чэрлэ йэнглан кнагаштэ йўаш шўдымб огыл, шолтымо күлэш“ ман эргыжэ йўсын йодэш. Адак аважэ—чытэ исак, акат вашкэ пурта. Кнага шинча мо, йўштё вўд йўашэт сай. Ой, эргыжат! Тидэ шэдра тыйм чотак пызрыш мо ындэ,—тыгэжэ колэн от колто гын йбра?

Миклай нвуслэн шорташ тўнгалэш; шортшыжла вуйжым пёрдыктылын, шинча вўдшым кўпчыкэш йыгэн оила:

— „Пошым... шэдра пўчшё толэш гын... мыйымат пўчкыктыза маным... Тэ каласэнат огыда ул... Уна, Пётр пўчкыктэнат модын вэлэ коштэш. Йыванат тугак... Никузэат парэмдэн ода мошто, пуштнэда ала мо“—манэшат, адак угыч угэн кайэн шорташ тўнгалэш.

Тидэ кокла гыч Чачий вўдым нумал пурэн, кошталын аважлан пуа. Аважэ эргыж дэк намийт:

— Эргым, на исак подыл, от коло. Тэвэ ачат адак Пэтывай кува дэк мийэн толэш. Ала иктажым адак сёрвалаш каласэн колта, вара тланэт куштылгырак лийэш.

Шўкшў эргыжэ исак подылэш... „Ой, логарэм чылт пэтрэн шындыш, кўзё дэн шуралтымылак чучо! На, огым... Пэтывай кува дэк огыл, пэршыл дэк кайза, кузэ ончаш каласа, ала иктаж эмым пуэн колта. Авий, укэ гын тачак учичыл дэк мийэн тол, тудат шинча, иктаж мом каласэн колта. Ўжынак тол, тышакын олыжо, укэ гын тэ тудын олымыжым мланэм огыда каласэ“.

— Эргым, сёрбалшаш пытэн огыл, тўкнышё уло; нуно нэмнан коклам мом шинчат?

— „Ой, авий, мо тўкнымыжым от уж мо? Шэдра пижын, тудым ойраш күлэш, моло нимат укэ. Тэ ындэ ала момат штэда, кумалынак пуштнэда!..“

Эргым, молан тугэ ольэт? Пэш тёрлатынэнат, жап эртэн каймэш ок лий, шуаргыш тугай толын.

Адак эргыжэ: „ындэ кумалын-кумалын, шуарэнак пуштыда“...

Ик жап Миклайн аваже кугун шўлалтэн, эргыжым чуркэ ончэн шинча. Туйо эргыжат, аваже дэн ўчашымыж дэн, йыжынжэ чот пытэнат кўнчыкышкё йёрлын кайа. Исак лийэшат, кудвэчыштэ пашам штэн, марийжэ пура.

— Чачий аваже, Миклайэт малыш мо? Мом, иктажым пурлыктэн кэргыч мо?

— Укэ, нимомат умшашкыжэ ок нал, эрэ вўдым йодэш. Шолтыммо вўдым йыгыла (йычыга), пэршыл дэк, учичыл дэк покта.

— Мом штыман, ик эргэ иктынэк колнэжэ мо? Кумалашат шкэ пэш кумална ындэ, тўлэланат (кэрэмэтлан) шындылнам, свйтой-влакымат пэш сёрбалшым, нэргэланат вотно шындышым...—ачажэ ойла.

— Вотно шындымэтшым йўдым пырс вэлэ кочкын. Тэнтгэчэ Миклай шындышаш пучымышшым кочнэжэ илэ, тачэ ушэшат налмаш укэ. Адак ик кана Пэтывай кува дэк кайэн ончэт мо? Мийэн тол-йан, ала адак иктажым каласэн колта.

— Мийэн толшаш,—манэшат Вылып лэктын кайа.

Тудын каймэк, Чачий окна воктэн кўнчла вондым кучэн шинчэш. Аваже эргыж дэк мийэн сайрак лэвэдэш,

вуйжым-йолжым кучэн онча, конта дэк, ўстэл дэк кугун шўлалтэн коштэш. Чачий окна гыч Когой ватын пурмым ужэшат, пэлэшта.

— Уна, авий, Когой ватэ толэш, учичыл Когой ватэ.

— Сайн кутырэда? манэш Когой ватэ.

Ындэ, шэшкэ, кутрмыжат можат, Миклайна кола ала-мо, шэдра пэш чот лийн.

— Тэжэ шэдра пўчшо толмо годым Миклайдам шылтэн кодэнда маныт. Кизыт нэмнан Когой кок арныа лийэш тунуктымаш укэ—эрэ пэршыл дэк, йочаж дэк коштэш. Тэжэ мийэнат каласымашда укэ. Тыгай шол, ындэ шэдра тўрэдэш вэлэ. Тугай йэнг лэч лўдыда, чай эрэ Пэтывай кува дэк коштыда? Ындэ тыгай улмыда дэн мый шинчымэм годсэк йатр икшывэ кайш... Чу, Тойкан сола гыч толмэкшэ, Когойлан каласэм—туштат кийат манэш—толжо... Пура потда йара, тувыр мушкаш вўдым ырыктынэм?

— „Кудыштак, нангайэ; кизыт ок кўл“.

Когой ватат „йёра“ ман лэктын кайа...

Эрлашыжым учичыл Когой, Вылып эргэ дэк кайэм, ман, капкам гына лэктэш...—ачажэ Миклайм колаткаш пыштэн, тойаш нангайа...

Кидшым эрдэшыжэ „роп“ пэрэн, вуйжым рўзалтэн, адак вэс туйо (чэрлэ) кийшэ тунэмшыж дэк ошкылэш.

Т у й.

„Ой-ой! Мом гын мый ыштэм?

Шинчамлан асам койыштэм¹⁾),

Ийа уло кудыштэм,

Тудо эртакак шойыштэм.

Ала молан локтылыт,

Чэрыштым йэнг дэк коштыктат?

Лўмэгож дэн поктылыт,

Йэнгын сургышко пастырат?

Тёрланэнак шуам гын,

Эй, кўсынэшышт ончыктэм!

Ониса дэк мийалын,

Пошартышымык ыштыкытэм!“

* * *

Тэвыс кузэ тидэ йэнг

Сайым шона лишыллан,

Ваш-ваш кочкаш тўнгална,

Монтгэш чакнэн ошкылна.

М. М. Иванов.

Копэратив паша.

Копэративын кўлэшыжым коч кбат шинча, копэративыштэ коч могай таварат пайдалан ужалшын дэч шулдырак. Йужо копэративыштэ тавар ак шэргэ лийэш гын, тугай копэративым копэратив манаш ок лий. Копэратив тунам гына копэратив лийэш, кунам крэсаньлан таварым пайдалан ужалшэ дэч шулдыран ужала. Таварым шулдо ак дэн ужалкалаш моштышо йэнг кўлэш. Сандэн копэративлашкэ сату шинчышым шоголташ вэрэштэш. Тудыжат шагал. Спекулянтым альэ йўшым

кэртэш манын шогалтэт гын, тудо чынак „кэртэш“. Тугай йэнг шкэ кўсэнжылан гына тыршаш тўнгалэш. Копэративыш нужна ужшым, нэээр вэрч тыршышым шогалтымман. Копэративыш сайлымэ йэнг-влак калыклан поро шонышо лийыт гын, тушто паша сай кайа; йўшё шкэ логаржылан вэлэ тóчаш тўнгалэш, тугай дэч пайдам вучыман огыл, вашкэ копэратив паша шалана. Ты мартэ марий коклаштэ копэратив паша пэш эркын вийнэн шога. Марий коклаштэ копэратив пашам тёрлатэн, ик марий кодтэ туш пурташ кўлэш.

¹⁾ Койэда.

Марий коклашса коператив нэргэн «У Илыш» журналыш сэркалалш кўләш, иетэ вэсын пашажым ужын, шкэ коперативымат вийагдаш лийэш. Тэвэ «У Илыш» журналыш тўрлө вэр гыч мом сэрат:

Сэми-сблаштэ „сэльско-хоз. кредитное товарищество“ манмэ уло. Тушто ик жап вуйлатышылан Воздвиженский шогыш. Кредит Ушэм паша пэш начар каймым ончэн шуко йэн-влак: „тэ мэмнан оксам кочкаш товарищэстыш пурэн шинчында“ манын ойлаш тўнгалыч. Вэс прэдсэдачыл шогалмөнгө, паша вэсэмэ, пэш сайын кайаш тўнгалэ. Коператив вэлэн сбэрэгатэльный кассым почыч. Тушко уланжэ оксаштым аралаш пыштат. Коператив ту оксам пашалан (оборотыш) колташ тўнгалэ. Окса пыштышыланат сай, окса вэрч лўдын кишаш укэ, коперативланат ончылкылык. Адак коператив вич смола заводым у сэмын шташ ссудым налын. Коперативын 4000 пуд лишащлык вўдыш чыкымэ мочла кўржө уло, тудым крэсаньлан оксала шушуктышт. Калыклан эрэ пашатар лэктын шога.

Товарищэстын пашаштыжэ тўрсыр мogyржат уло, ты мартэ культур пашалан полшымыжо укэ, газэтымат, журналымат огыт нал. Марийлан шкэ йылымж дэн лэкшэ газэт-журналым налаш кўләш.

Марий-влак коклаштэ коперативын пайдажым умлыдымыжат улыт, садлан коператив паша чот вийнэн шогыжо манын, калыкым умландарэн шогаш вэрэштэш.

Мих. Кушнинский.

Кўплыкышто (Алабога кантон) сэльско-хоз. коператив почмо дэч ончыч шырыланат йўдыгалтэш ильэ. Коператив почылтат калык эркынак шўлалтыш. Коператив почаш Пэтров ок пиж гын тэлымак почын шукташ лийэш ильэ. Тудо ожнат коперативыштэ прэдсэдачыллан шогыш, коператив оксам йатыр кочко, ындыжым калык тудлан ыш ишанэ, сандэн шошо лиймэк ижэ почыло. Коперативын пайдажым шижын, марий-влак коперативыш пураш тўнгалыч.

Ужшо-колшо.

Илэн толын Калтасэ йалэшат (Пўрө кантон) Баймурэин дэн йал учичыл тыршымэ дэн коператив почыло, тудо пашажым шўдө тэнгэ дэн гына тўнгалэ. Пэл ий гыч оксажым кок тўжэмыш шуктыш. Коперативыш чла Калтасэ марий-влакак пурэн огытыл. Ончыкыжат пашашт тыгак сай кайа гын, пўтынь калык пура дыр манын шонэм.

Изэмэтын.

Пблэр марий-влак (Мэнчыла кантон) ожсэк пызыралт, олталалт илмышт дэн нимоланат огыт ишанэ, тўнбаштэ вигэ шойак манын шонат ильэ. Ончыкыжат тугак илат ильэ дыр Якупов дэн Янеев огыт лий гын; нунын тыршымэ дэн йалэшна вашполыш комитэт почыло, туш погымэ окса дэн сепаратырым налыч. Коперативымат почыч.

Ломбэрский.

Ожно тунэмшэ-влак рвэзэ тунуктымэ дэч посна ни-могай калык пашалан огыт пиж ильэ. Бндэ илыш вашталтэ. Мэмнан Карагол йалын Уманов йолташна Озан партшколышто изыш гына тунэмын гынат комсомолыштат, ўдўраманш коклаштат, йал совэтыштат шта. Тудын тыршымыж дэн коперативыш 35 йэн сэралтыч. Коператив гыч члэн-влак вучумэш оксам налыч. Нил йэнлан имнэ налаш оксам пууч. Йал марий-влак пэш йывыртэныт.

Саид Танашев.

Кибакыштэ (Пўрө кантон) вашполыш комитэтын прэдсэдачылжылан кулакым сайлэныт. Йал марий-влак-лан сбснам ида ашнэ, нунын ныма пайдаштат укэ, пакчаш пурат гын руал, йа шуралтэн пуштам манын лўдыктэн ойла. Вадампа йолташ кидэдым, йылмэдым кўчыкэмдэ. Огыт гын сбсна пурлын налэш.

М-а.

Йува йалыштэ (Кунгур округ) коперативын прэдсэдачылжэ пашам пэш чот „шында“. Тэвэ ик „сай“ пашажэ: тэнэй иўнь тылзыштэ пазарыш кайэм манын кайэн. Крэсань-влак таварым вучат. Ончэна, вэсына йўын эзлэн орва дэн шылдыртэтен толэш. Йўмө вуйэм дэн йомдарэм манын 500 тэнтэ угла оксам ик марийлан саклаш пуэн. Йбра тудужо поро лийын, оксажым пўрылтэн. Тыгай йўшым Йува коператив гыч луктын шолат дыр манын шонэм.

Эртэн кайшэ.

Тблдө йал (Кибак волыс, Пўрө кантон) погынмашэш вашполыш комитэтыш вигэнат пураш лийч. Пайым 30 крэмга шурно гыч кок пуд мартэ штышт.

Онэсэ

Мландэ пашам коператив, артэл, коммун ушэмыш ушнэн шташ тўналына гын, Лэнин тукуктымыжым виктарэн шуктэна.

Ўдрамаш илыш.

Марий ўдрамашат тарванат.

Иўнның 4-шэ кэчэш Марий-обласын Сэрнур кантонышто пёрвой кана ўдрамаш погынмаш лийэ.

Сэрнур кантоныш марий ўдрамаш погынмаш.

Чылажэ 79 ўдрамаш погыншйт: 30-марий, 49-руш ўдрамаш. Нунын коклаштэ 12 йэңжэ йалла гыч нигэ шўдыдэ шкэ кумулышт дэнэ толыныт ильэ.

Погынмаштэ тыгай илыш, паша нэргэн мутланы-маш лийэ:

1. Моло кугужаныш дэн мэмнан Совет Ушэм илыш.
2. Коопэратсий пашаш ўдрамашым пуртымо нэргэн
3. Йэш кокла пашо (марлан пумо, моло).
4. Аза ончымо пёрт.
5. ўдрамаш кокласэ лишыл паша.

Чыла ўдрамаш-влак паша ончымо годым нуным пэш чот лончылэн налыч. Доклад штымэ почэш 30—40 йодмаш мутым пуэдышт, адак шкат лэктын ойлышт.

Мутланэн пыгармэк, вара тыгай пунчалтышым лук тыч:

1. Коммунист-влакын пашашт уло тўнба мучко шарлэн шужо манын нунылан вий шутымо сэмын полшэн шогыман.

2. Йаллаштэ коопэратив пашам виктарэн шугтым ан Коопэратив члэныш ўдрамашланат пурыдэ кодаш ок лий Коопэратив погынмашкэ кошташ кўлэш; правлэний-влакыштэ ўдрамашат пашам штыжэ.

3. Октябр Рэволўтсий лиймэ дэнэ совет влас ўдрамашымат пёрйэн дэнэ тёрлыш. Кугу пичкэмыш-тэ илымына дэнэ чыла ўдрамашын праважым умлэ шуктэн огына ул, садлан ўдрамаш-влаклан тунэмаш чот пижман. ўдрамашым чотрак ўдрамаш пёлка дэжэ лишылэмдаш, ўдрамаш погынмашым шукурак шташ кўлэш. ўдрамаш правам сайырак умлэн налаш кружокым штыман. Моло каласымэ почэшат пунчал мут шталтын.

Чыла пунчалжымат ик йэңла канашэн штышт. Марий ўдрамашат пичкэмыш гыч лэктын у, ласка илышым пёрйэнг дэн тёр шташ тўналэш.

Йадэк.

Ўдрамаш тарвана.

Йўштэ тэлэ эрта, чэвэр кэңэж толэш. Пўртўс ылыжэш, чыла чонан илаш тўналэш. Кэңэж чэвэр кэчи марий ўдрамаш дэкат шуун. Ожно ўдрамаш тэлыжэ, кэңэжшэ суртшо гыч ойырлымаш укэ ильэ, ваш лийыт гынат, сурт кокла илышым, моло тўрлэ оккўл мўтым вэлэ кутырат ильэ. Ындэ рэволўтсий лиймэ дэч вара ўдрамаш, шкэ йўлажым палэн налмбнгтэ, тарванаш тўналын. Шэңгэлан кодмыжым шинча, уло вийжэ дэн ончы кайнэжэ. Илышын сайжым, осалжым палэн налын, шкэ илышыжым тёрлатынэжэ. Шэрнур кан тон, Нурбэл районышто тўрлыжым кутыраш ўдрамаш-влак погынмашым штат. Тушто нунылан у илыш штымаш нэргэн каласкалэн пуат. 19 иўнылан Шэрнурэш погынмаш лийэ. Тудо погынмашкэ ўдыр-влак, рвэзэ, илалшэ ватэ-влакат погынэн улыт ильэ, чылажэ кумло йэн. Тушто пакча кёргё ончымо дэн чакотко нэргэн ольэн пуыч. Пакча ончымаш нэргэн ойлаш Соловьев йолташ мийэн ильэ. Тудо пёртыштэ ыш ойло, ўдрамаш-влакым совхоз пакчаш нантайыш. Тўналтышлан садэш шындымэ, ончымо нэргэн ончыктылы, каласкалыш. Вара парник нэргэн умландарэн кутырыш. Умбажыжэ, йыранг ўмбаж кузэ шындаш, кузэ сайын ончаш кўлэш, вуйгэ ончыктылын кутырыш. Пытаргышлан пасушкат намийэн конгышто. Ончэн коштмо годым адак шуко йэнг ушнышл.

Совхозышто ўдрамаш-влак вож-саска шындаш тунэмы.

Тыгэ ончыктылын, каласкалэн коштымжо „ўдрамаш-влаклан пэш кэлшыш. Шукыжо „уждымынам ужна, колдымынам колна“ маньыч. Соловьев йолташлан пэш кугу таум штышт.

Тымбаева.

„Палтий кува кэртэш“.

(Марий ватэ илыш гыч).

Чэвэр шошым кэчэ. Тыгань кэчыштэ ик кана мэмнан Красноуфим педтехникумыш кум марий ватэ толын пурышт—имньым кандараш. Мүндүр корныш лэкшыла койт, иктыжэ вэлэнжэ азажымат кондэн. Мынь, пörтончылно кэчылан куанэн шогышэмла, нунын дэн вапш лиймат, йодым:

— Куш кайэда гын, могоань йал гыч улыда?

— „Мэ Ёлүл-Бартам гыч улына, шинчан ужшо дэк мийшна“, маньт. Мэмнан лач йара урокна ильат, сайрак йодышташ тўнгалым.

— Вара йалда тывэч мүндүр?

— „Йална тывэч 50 уштыш¹⁾ чотлат, адак шинчан ужшыжо ола гыч 25 уштыш лийэш“.

— Пэш мүндүрк мийэнда. Тунарак сай көраза мо, мо дэн онча, вара шуко пуда дыр?—адак йодыштам.

— „Көбөг²⁾ дэн онча. Шуко-шагалжэ, мынын оксам укэ ильат, 10 крэнга тар шўрашым намайшым,—азан ватэ маньэ, вэсыжэ „тувурым пуум“ маньэ.

— Молан тунар куго настам³⁾ намайшыч? Порыжо тунарак сай лийэ мо?

— „Марийэм кократ, шўвэдыкташ да монь пуэн кодышым-ла“.

— Тынь вара, кокай, мом намайшыч?—кумышо ватэ лэч йодам.

— „Минь индэ йүдгэн пытэнам. Кум ий годсэк көраза дэк коштын, уло мумо мупэм, пэл эминьям, пэл кид штышэм⁴⁾ көраза-мужэдшылан пытыш. „Остальной“ шўйэш пидышэм намайшым пуум, мунар тэнтэм ильэ —чла пытаршым, манын кокай каласыш. Ужамат, көраза-мужэдшэт чонышыжыжак витарэн. Тугэ гыныт, альэ тудланак ишана—„эминьяжым“ мардэжыш шалатыл коштэш.

— Вара могоань чэр дэн коштыда, көразада мом каласыш?—адак йодам.

— „Көраза, йэн вучыктэн пурэн, манэш, сандэн пöрылтэн вучыкташ кўштыш“—азан ватэ маньэ. Молыштат „көразана йэн пужыш дэн майтлэда, маньбат, шўвэдыкташ шөнчалым пуэн кодышна“ ман каласышт. Вара шуко йодыштэммөнгө, йалышт нэргэн кутраш тўнгалым. Школ нэргэн, үдүр-рвэзэ тунэммэ нэргэн йодым.

1) Мэнтэ.

2) Воштончш.

3) Ёзгарым.

4) Пэл сурт погэм (малэм) пытыш.

— „Школна улат, үдүр-влакым тунутымаш укэ. Могоань тунуктымо?—тўржымат тўрлаш кўлэш, шўртым ошэмдашат кўлэш. Укэ гын, кө тудым шта?“.

— Молан вара тўржө кўлэш? Шинчам вэлэ пытарас?

— „Тудыжо тугэ да, мотор коймыжлан шинчэн толаша үдүр-рвэзэ“.

— Тиньынат, кокай, тўр тўрлэнак шинчат мөнгэштэ дыр?

— „Тугэ, үдүрэм, мэмнан коч көнат шинчана тўр тўрлэн мөнгэмэш.

— Вара тўр дэч посна ок лий мо—простой вургэмым чийаш?

— „Ала... лийэш дырат“...

Тыганьбак коч куштат. Марий үдрамаш шкат тўрын осалжым пэш шинча. Кудалташ гына вийжэ ок шуто: тошто койш, тошто йўла, „йэн мом манэш“—марий ватым кэшплтэн ашнат. Ту кэшплтымым рвэзэ вийлан рудаш кўлэш.

— Вара, иктаж кунам больнитсап миймыда лийэ?—адак тазалык нэргэнак ойлаш тўнгална.

— „Минь ик кана гына, шинча коштымэм годым мийшымат...—ик ватэ ойлаш тўнгалэ (молышт „мийэн она ул, кузэ пураш омажымат она му“ маньыч).—„Марий йўлам штэн аптранэн, адак шўвэдыш шөнчал йыгэн, шовын вүд дэн да монь порэмдэн шым кэртат, больнитсап мийшым. Марийэм салдагыштэ коштынат, рушлат сайак мошта, лўмэмым сэрыктыш (коктын мийэнна ильэ). Сэркалшыжэ, кужаш кошта?—ман йодо. Минь, пэл ий, маньым—тунам шинчам пэш кошта ильэ. Вара, лўмэмым кичкралыгчат, пуршым. Ойлэн ом мошто. Нимом ойлыдэак, руш ватэ вуйэм комдык штэн шинчам ончыш. Тунамак ала мо дэн корэнат колтыш—шинчам луктын кудалтымэ гань чучо. Лэкташ опсамат ом му, руш кува вүдэн лукто, тэягыш шындыш. Марийэм,—мо, ончалашат о лий мо?—ман йодо. „Укэлан тышкэ толым“ маньым. Садыгэ, тэвэ-тэвэ шинчадэ тунам кодам. Больнитсап ындэ миймаш укэ.

„Пöртлымат Палтий кува дэк мийшым, чла ойлышым. Тудо „марий чэр больнитса эмлан сыра“ маньэ. Мужэд ончышат, клат кэрэмэтлан вучыкташ кўштыш, тугэ штышымат, эрлашшымак сай лийэ, шинчам лүш чучо“—тыгэ ойлэн пуо садэ ватэ.

Адак тўрлыжымат кутрэн шогышнат, ойрлышна. Марий ватэ больнитсалан ок ишанэ. Мийа гынат, сокр шинчажым тушакак почын толнэжэ. Шкак ойлыш: ожныжым марий йўлам штэн аптранэн пытышым, маньэ. Больнитса почэш шинчажэ порэмын. Тугэ гынат, тудо „Палтий кува лэч лийэ“ ман ишана.

Ошнур Анна.

Шурно пайрэм крэсаньялан мландэ пашаштэ у илыш корным ончыкта. Чла марий йаллаштэ шурно пайрэмым штыза!

Тунэммаш ылыш.

Марий калык ожнысо пичкэмыш ылышыжым кудалтэн, волгыдо, у ылышыш лэкташ шонат. Түрлө вэр гыч марий-влак тунэмма паша нэргэн тыгэ сэрат:

„Чарла партшколын комсомол йачэкэ погынмашэн түрлө вэрсэ партшкол, тэхникум-влак дэн кылым кучаш кум йэным ойырыш. Сэдэ кум йэн—мэ садэшак пашалан пижна. Түрлө вэрэ сэркалена, нунын дэчат налэдэна. Сэдыгэ иктэ-вэсын начар могырым шинчэн ылышна тбрлатылна. Моло вэрэат тыгак штат гын сай лийэш ыльэ“.

Увэр кондышшо ушэм.

Нөрэп йалыш—(Морко кантон) Морко рик гыч толын кино сүрэтым ончыктышт: Ленин ылышым, адак вэс сүрэтымат. Калык куанэн сүрэт-влакым ончыш. Адакат уэш толыт гын, пэш кэлша ыльэ.

Селькор Старди.

Ожно Калтак йал (Мэнчыла кантон) марий-влак пэш пичкэмыштэ ылышт. Газетым налмэ огыл, ужшыжат лийн огыл ыльэ. Кизыт паша вэстүрлэмэ. Газетын пайдажым шижычат 150 кудылан (сүртлан) 42 номырым налыт. Моло вэрэат марий-влак тыгэ илаш тўналыт гын, марийын пашажэ пэш ончык кайа ыльэ.

И. Токмурзин.

Башрэспубликыштэ чылажэ 100 тўжэм утларак марий шотлалтэш. Тунэмма пашам виктараш Н. Березовкаш Марий пэдтэхникум почылтын ыльэ. Тўжэчын тунэмшэ-влакым Пүрө олаш нагтайышт, вара Пүрө пэдтэхникумэш марий пөлэмым вэлэ почыч. Марий калыкын тунэммаш пашажэ начар кайа, шукужым тунуктышо укэлан паша вийнэн ок кэрт. Садлан Пэдтэхникумэш марий пөлка почмо дэн тынар тўжэм калыкым волгыдо корнышко луктын йылэ годым она кэрт, паша кужашыш кайа. Партий пашам марий коклаштэ вуйлатышэ-влаклан, адак совет, тунуктымо пашаштэ шогышо влаклан тидэ нэргэн шонатэн налман. Пэдтэхникумысо пөлка марий калыклан ситынашылык тунуктышо-влакым йамдылэн ок кэрт—Башрэспублик марийлан Марий Пэдтэхникумым почман.

Кизыт пўтўнь калыкым—изижгэ, кугужгэ тунуктэн шукташ маныт. Кугурак школым почын шуктыдэ, пўтўнь калык тунуктымашым марий коклаштэ кузэ вара штэн шукташ лийэш? Мый шотыштэм Пүрө олаш марий калыклан марий пэдтэхникумым кузэ гынат почын шукташ кўлэш.

Н. Лобин.

Пүрө кантонышто Чорай лўман йалыштэ библиотэк пөрт йалт тоштэмын. Библиотэжым вуйлатышын ылымэ пөлэмыштэ тўрза ок лий гынат волгыдо лийэш ыльэ: йырым-йыр рож. ВИК-лан тыдым пижын шогаш кўлэш.

Мўкш.

Майын 13-жо Төлдө йалэш (Киабак волыс, Пүрө кантон) погынмашым штышна. Йал калык пөрийэнтгэ, ўдрамашгэ погнышт. Волком РКП(б) сэкратаржэ Исэнбайын марла йылмэ дэн раш умландарэн СССР-ын ылышыж нэргэн, ўдрамаш ылыш нэргэн ойлыш. Ўдрамаш-влак нунын нэргэн ойлымым шып колышт шогышт. Погынмашым вуйлатышыжат ўдрамаш гыч йал учичылна Ална Акитарын ыльэ.

Погынмаштэ 10 кудылан ик номыр газетым налаш кўлэш манын пунчал мутым луктыч, йалланна вигэжэ 15 газетым налаш штышт.

Адак шыжылан пупшэнтгэ шындыдымэ йэн-влак—шындаш лийыч.

Тэвэ марий калыкын почылтмыжо, тунэммыжэ тывэч койэш.

Онэсь.

Йува йалыштэ (Кунгур округ, Манчаж район) лудмо пөрт уло. 625 кнага гыч 200-жө марла йылмэ дэн сэралтын. Арньа йэда спектакльым штат, ончычшым түрлө докладым ойлат. Лудмо пөргышсө „справочное бюро“ кресаньялан шуко полша, тушто ик марий агроном дэн кок тэхникумышто тунэмшэ-влак штат.

Рыбников.

Кибакаштэ (Пүрө кантон) Григорьев лўман учичыл коло ийшкэн тунукта. Эр дэн лу час годым тунукташ мийа, кэчывал эртымэк, йоча-влакым луктын колта. Касдэнэ допризывник-влакым ик час тунукта. Нуным кыра, вурса: тэ ода лий гын, минь ом ындыралт ыльэ, тэ нўжынык эрыктышашлык йэн-влак тунэмыда, манэш. Комсомолын учичылна мийэнат ок тошкал. Мланна спектакль шындашат ок полшо, „тэ тушко“ курваланаш погынеда“, манэш. Мэ 20—30 йэн касдэнэ лудмо пөртэш погынэн, газет-журналым, „У Илышымат“ лудына, тушкат ок кошт. „Тамака шупшаш погынеда“, манэш. Совет влас лиймэ годсэк икканат советыш мийэн калыклан газетым, журналым, йа кнагам лудын угландарэн огыл. Тугэ гынат, чодрэ альэ мландэ шэлмэ годым изэ йумо гайэ коштэш, аракамат пэш йбрата.

М-а.

Мэмнан йалысэ Йолшын учичылна (Сулий йал, Кунгур округ) комсомолланат, калыкланат йылмыж дэн гына полша. Ик кана учичылнаш ушкал водаржэ пуалын; порэмдаш Максим лўман рушым кондэн килам шўвэдыктэн. Вэс канажым прэзыжын мўшкўржө кўпэнат Канчи кувам кондэн мужэдыктэн. Учичылна шўвэдышэ, мужэдшэ кува-влакым пэш вурса, ойгэш вочмыж годым нунын дэкак куржэш. Адак тунуктымашыжынат пэш йөнжө укэ. Мый шотыштэм тугай тунуктышым учичылыштэ ашнаш ок кўл.

Йошнар пыстыл.

Күшүл Пардымыштэ (Манчаж район) Лавров В. М. лүман тунуктышо уло, тушто марий-влак пэш пичкэмыштэ илат. Пэш аракам йүүт, кугун шарлэн ўдраман дэн пөрйән ваш лиймаш. „У Илыш“ журналым икгат налшэ укэ. Комсомол, тунэмаш пашаланат ту учичыл ваштарэш шога. Тэхникумыш тунэмаш пуршо-влакым,

„нуно йолколанах туш кайат“ манэш. Тугэ йөра мо? Тунэмшэ марийлан калыкым волгыдыш лукташ тыршышаш годым, тудо эрэ тыгай тупунь пашам шта. Тыгань учичыл-влакым күртнө ўштэр воштыр дэн ўштын луктыт гын, пэш кэлща ильэ.

Ужшо.

У илыш, у койыш.

Йужо марий школлаштат у корныш тошканынт, у илышым, у койышым ончыклат.

Урал облас, Кунгур округ, Пугалыш марий школышто (I ст. школ) тунэмшэ-влак шкаланышт ончыккэш у, сай илышым шташ шонат, Лэнин тунуктымо сэмын пырля погынэн илаш тунэмыт. Кудшо шыжэ годсэк погынэн „Ў ж а р а“ лүман тылызаш журналым луктыт. Журналэш шкэ школ пашаштым, марий калык нэргэн, түрлө ойлымашым, йомакым, мурым, туштм, эрмакым, молыжымат шуко сэрят. Редактырлан IV тұшкыштэ тунэмшэ Сташкин Миша сайлалтын.

1924 ий декабрьштэ тунэмшэ рвэзэ-влак школ кооперативым почынт, лүмжө „Ў ш н ы м а ш т э в и й“. Кооператив почмо дэч ончылтэн тунэмшэ-влак школэш погынмашым штэн кагашэныт. Погынмаштэ тыгай ой-влак лэктын:

„Шуко тунэмшэ-влак карандашым, кагазым, ручкым, перам, молыжымат пазарыштэ налыт, уто оксам спекулянтлан пуат. Спекулянт шкэ гына пойма, сату пайдажэ калыклан ок лий. Тидым шонатэн школ кооперативым почаш күлэш“...

Тыгэ лиймөнгө: „Школышто изэ кооператив лийжэ“ манын пунчалынт.

Тидэ кооперативышкэ тунэмшэ-влак пурэныт. Окса пыштымаш тыгайэ: пуремылан 5 ырший, ужашлан 10 ырший. Вуйлаташ 4 йеным шогалтэныт: вуйлатышэ, кок лэн, сөкретар.

Түнәлтыш оксам Пугалыш кооператив пуэн, адак вучымэш таварым колтэн.

Кооперативыштэ тыгай тавар ужалалтэш: кагаз, ручко, пера, тэтрать, карандаш, марла кнага-влак, сүрэт штымэ чийа. Чыла таварат пазар дэч шулдырак ужалалтэш.

Тунэмшэ рвэзэ-влак тыгэ изыньэкак кооператив пашалан тунэмыт гын, нуно у, сай илышым вашкэ штат. Лэнин йолташын тунуктымыжым ида мондо: у ш н ы м а ш т э в и й.

Пугалыш школышто тыгай сай паша тунуктышо полшыдэ лийын огыл. Андриан Эвдоким тунуктышылан тыгай куго пашам ончыктымыжлан пэш куго тау лийжэ.

Кармазин Г.

Йылмэ нэргэн марий тунуктышын II-шо погынымаш мом каласэн.

Марий учитыл-влак погынмаштэ йылмэ нэргэн 3 доклад шталтэ: 1) В. А. Мухин'ын—«Марий йылмын вийнымэ корныжо»; 2) В. М. Васильев'ын—«Марий калык литератур йылмэ нэргэн»; 3) Г. Г. Кармазин'ын—«Марий йылмэ орфографий нэргэн“.

Мухин йолт. докладым кўчыкын тыгэ каласэн пуаш лийэш.

Айдэмэ-влак тўн годсэк тўшкан илэн пашам штэныт. Тыгэ илымаштэ тудын йылмыжэ вийнаш тўнгалын. Калык озанлык шарлымэ, кугэмме сэмын йылмыжат кушкын шогэн. Садлан кэрэк могай йылмат, калыкын поянлыкшым, озанлыкшым, тудын культуржым раш ончыкта. Калык илыш класс шот дэн вийнэн шога: ик вэлныжэ поян-влак, вэс вэлныжэ йорло, шэмэр-влак. Поян капиталист класс айдэмын йылмымат шкэ вэлкыжэ савура, шкэ кид йымакыжэ налэш. Тўрлө кнагам, газетым луктыт, онталчык мут дэн шэмэрын ушыжым аныр-тара.

Марий калыкын илышыжым капитализм тўнгалтын жап дэн тагастараш лийэш, садлан тудын йылмыжат пэш шөнгэлан кодын, мутшат, мут савургышыжат шагал.

Адак марий йылмэ вийнымым тошто кугужа дэн поян-влак влас шуко чактарэн шогэн.

Совэт влас чла калык-влакым поян кид гыч утарэн нунылан шкэ йылмэ, йўла, койш дэн илаш эрыкым пуш. Рэволўтсий дэч вара марла газет, кнага-влак лэкташ тўнгалыч, школлаштэ марий йылмэ дэн йочам тунукташ тугалыч. Шэмэр калыкын йылмыжэ газетгышкат, кнагашкат пурыш“.

Мухин йолт. умбакыжэ тыгэ каласыш: мэмнан йылмына шөнгэлан кодмыж дэн—наук дэн тэхник тунэммыштэ мутна ок ситэ, кнага йылмына начар, мэр (общественный) илышыштат, торгаймэ пашаштат, школлаштэ йоча тунуктымаштат—мэмнан йылмына кушкын шуун огыл.

Мэмнан тунэмшэ-влак—Васильев, Кармазин, Сави, Аги, молат—марий йылмым йэшараш тўчышт—у мут-влакым марий йылмышкэ пурташ тугалынт ильэ. Мут йэшарым кэлшыдымэ пашалан лукташ ок лий—ончыкыжат у марий мут-влакым, мут савуртышым марий йылмышкэ пуртыман.

Адак мэмнан штышаш ик пашана уло: мланна чла марийлан ик кнага (литэратур) йылмым ви́ктарэн шуктыман. Тыгай тўн йылмылан вэрласэ тўрлө марий йылмэ (наречия) коклаштэ кожла марий йылмым кэлшышылан шотлаш лийэш.

Марий калык озанлык паша Марий кундэмыштэ гына эн талын вийнэн кэртэш. Садлан марий йылмат тушто калык озанлык вийнымэ сэмын кушкын шогаш тўнгалэш. Адак Марий кундэмышсэ пўтынь ылыш пашамат марий йылмэ дэн шташ тўнгалыныт.

Вэс пашана—чла школ-влакыштэ тунэмшэ-влакым марий йылмэ дэн тунукташ тўнгалаш кўлэш. Йочам изиж гыдым углыдымо йылмэ дэн тунуктэт гын, тудо анргаш вэлэ тўнгалэш, ушыжо вийнэн, кушкын шогэн ок кэрт.

Почэш пашажэ тыгай лийэш: марий йылмым учрэж-дөнблаштэ, тўрлө погынмаштэ, озанлык, торгаймэ пашашкат пуртыман. Марий калык коклаштэ шкэ шочмо-кушмо йылмэ лэч посна вэс йылмым шинчышэ, умлышовак шагал улыт, садлан совет, партий, моло пашамат марий йылмэ дэн штыман.

Васильев йолт. литэратур йылмэ нэргэн докладыштэ тыгэ ойлыш:

Вэрласэ тўрлө марий йылмэ-влакым ик тўн литэратур йылмыш үшэн шукташ, ончычак нуным мланна члаштымат тунэмаш, палэн налаш кулэш: мут-влакым, мут савуртышым, мурым, туштым, йомакым, пўтынь калык мутым погыман.

Чла марий йылмысэ мут-влакым погэн шуктэн, марий мутэрым лукман. Вэс калык мутым марий йылмышкэ пэш шекланэн пуртыман. Тыгэ огына штэ гын, шкэ йылмышым марий умлаш ок тўнгал.

Кўлэш мутым марий йылмэ гыч лукман.

Руш йылмышкэ пэш шуко вэс калык, «иностранный» мут пуртымо дэн литэратур йылмым шэмэр калык умлэн ок кэрт. Тыгэ калыкын йылмышкэ (живой язык) литэратур йылмэ дэч ойрлэн кайа. Мланна тыгай йонлышым штыман огыл».

Кармазин йолт. марий алфавит, марла сэрымэ нэргэн тыгэ каласэн пууш:

Мэмнан марий йылмылан латин калык алфавитым кэлштарэн шукташ пэш йөсө, члажэ иктаж 16 йўк-палым угыч ушаш кўлэш. Садлан марий йылмылан руш алфавит кэлшышэ, манаш лийэш. Сэраш тунуктымо пашаштэ, кнага йылмэ калыклан лудаш, возаш куштыло лийжэ манын, йылмын законштыт мыньар шагал лийт, тунар кэлшышэш шотлалтыт.

Школлантэ марий йылмым тунэмшашлан марий грамматикым лукман.

Доклад штымэк, йылмэ нэргэн пўтынь каласымым лончылен налын, погынмаш пунчал мутым штыш.

Пунчал мут.

1. Мухин йолт. докладыштэ марий йылмэ вийнымэ нэргэн каласымэ—тўн корнылан шотлалтшэ. Тидэ корно дэн марий йылмым ви́ктарэн шогаш тбчыман.

2. Васильев йолташ ойлымо дэн кэлшэн, погынмаш тыгэ манэш.

Марий калык ик кундэмыштэ чумургэн ок илэ: тўрлө губэрна, республиклаштэ шаланэн ила, садлан мэмнан йылмына пужлэн шогыш, тўрлў вэрласэ ойрлалтшэ йылмэ-влак (наречия) лэктыч. Шкэнан мут уло гынат, нунын олмэш вэс калык мутым, мут савуртышым марий йылмышкэ пурташ тўнгалыч. Тыгэ ончыкыжат марий йылмэ вийнаш тўнгалэш гын, тудо калыклан кэлшыдымэ йылмыш савурна, калык тудым умлаш ок тўнгал. Садлан марий калыкын литэратур йылмышкэ тўн марий йылмэ дэч ойрлалт ыңжэ кайэ.

Марий литэратур йылмым ви́ктарэн шукташ, тудым чла марийлан кэлшышым шташ, мланна чла вэрласэ йылмэ мутым, мут савуртышым шогаш, нуным тунэмаш кўлэш. Адак марий калыкын тўрлө мурым, шомакшым, туштыжым, йомакшым, моло ылыш мутшым—йылмышкэ мо пурэн-члажымат погыман. Тыгэ марий йылмым тунэмын ижэ мэ тудын поянлыкшым палэн налын кэртына, литэратур йылмымат ви́ктарэна.

Вэс калык йылмэ гыч пуршо мутым, мут савуртышым мланна шкэ марий мут, мут савуртыш-влак дэн олмэш-тарман.

3—4. Кызытак мланна содоррак марий мутэрым адак рушла гыч марлаш кусарымэ мутэрым лукман. Тидэ мутэр—кнага, газэт возышылан, школлаштэ тунуктышылан эн кўлэш кнага, тудо марий йылмым тунэмаш, марла возаш кугу польшым пуэн кэртэш.

5. Кнага возымаштэ, газэт, журналыш сэркалмаштэ, школышто йоча-влакым тунуктымаштэ—марий йылмын законжо ик корно дэн кайжэ. Тўрлын возаш тўнгалына гын, марий йылмэ иктыш үшнэн ок кэрт. Садлан марий йылмэ дэн возымо закон—ойрлалт ыңжэ шого.

Тидэ пашам ви́ктарэн шукташ эн ончычак Маробносо Научно-Методическое Бюро пэнтгыдын пижшэ.

Кармазин йолт. ойлымо «правил-влак» йөршө лийт, садлан II-со погынмаш тидэ марла сэрымэ правил-влакым штэн шукташ кўлэш, манын члаланат каласа.

Марла сэрымэ правил-влак тыгай лийт:

Правил.

1. Марий калыклан эн кэлшышэ руш йылмын алфавит лийэш, садлан тудым марий алфавитлан шотлыман. Тидэ алфавитышкэ тыгай ситыдымэ йўк-палым (буквы) йэшарман: а, ө, ү, ы, н, ӱ (нь), л (ль).

Посна каласымаш: курык марий школлаштэ шкэ йылмышт дэн савыктымэ кнагам лукман. Школын пытаргыш пөлкаштэ марийн тўн литэратур йылмышым тунэмман.

II. Марий мут сэрымэ закон „орфографический“ сэрымэ шотыш пурыжо, вэс сэмын ойлаш гын, кузэ мут шокта, чла мут-влакымат тугак возаш ок лий; мут-влакым посна лугмо правил шот дэн возыман, тыгай правил дэн возаш куштылгырак лийэш.

Посна каласымаш: курык марий йылмын законжым тунэмын лончылен налман.

Курык марий йылме дэн сэрэмэ правил тўн марий йылме орфографий дэн лишылэмьшт, вара чла марий йылмылан сэрэмэ закон ик корно дэн кайаш тўналэш.

IV. Шэмэр калыкат лудаш, сэраш куштыгың тунэм кэртшэ мань, марла сэрэмэ правил-влак тыгай лийшашан:

1) Мутышто могай йўк шокта, тудым сэрэмаштэ посна йўк-палэ дэн ончыктыман (мынбар йўк-тунар буква лийжэ).

2) Марий йылме грамматикыштэ—сэрэмэ нэргэн ончыктымо правил шуко ынжэ лий. Тўрлө „посна правил посна каласымаш“ (исключения и примечания) манмэ шагал лийшт. Тидым штэн шукташ члажланат шинчэн шогыман:

а) марий алфавытыштэ тыгай йўк-палэ шотлалтшэ, А, Ä, О, Ö, У, Ү, Э, Ё, И, Й, Б, П, К, Г, Д, Т, М, Ж, Ш, З, С, Н, Ё, Л, Љ, Р, В, Ъ, Ы. Вэс йылме гыч пуртымо мутышто Ф, Х, Ц, лийын кэргыт;

ä) руш ал фавитсэ тыгай буква-грам—Ф, Х, Ц, Щ, Е, Ю, Я, Е эн кўлэш годым вэлэ пуртыман. Нунын олмэш марий йылмысэ буква пуртыман:

Ц олмэш Ч, С, ТС (цень, —чеп, редакция—редаксий, революция—рэволўтсий);

Ф—П (фонарь—панар, Франция—Франсий);

Х—К, Г (холера—калэр, соха—шога);

Щ—Ш (щетка—шотко);

Е олмэш ЙЭ, Я—ЙА, Ю,—ЙУ.

Йужо мутыштыжо мутым пужыдымашын, рушла сэрэмэм кодаш лийэш (Чехов, Плещеев, Иоффе, Фонвизин, Карахан, Харьков, Троцкий, флот да т. м.);

б) вэс йылме гыч пуршо (иностранний) кок икгай йўкан мутым—тугак возыман: к о м у н олмэш к о м у н, коопэратсий—коопэратсий, Росий—Россий;

в) вашталтшэ мучашан мутлаштэ, нунын гыч лийшэ моло мутлаштат—мут мучаштэ „и“ йўк гын, „н“ почэш „й“ сэрэман (ий, ний, ший, марий, мий, редаксий, т. м.);

г) ик орфографийм штэн шуктышаш вэрч, марий йылмыштэ мут покшэлнат, мучаштат „л“ дэн „н“ почэш вэлэ „ь“ сэраш (к о л ь а, т у р н ь а); „нь“ дэн „ль“ тыгэ возаш утларак кэлша: Ё, Љ;

д) Марий йылмыштэ „ы“ соңро йўк уло; мут тўналтыштэ да кок тўрлын каласымэ мутлаштэ тудым лиймэ сэмын шўкэн лукташ, олмэшыжэ йонг йўк-влакым пуртылаш: О, Ö, Э, И (кыд—кид, пычкэмыш—пичкэмыш, ыльэ—ильэ, ышташ—шташ, ырвэзэ—рвэзэ, ынкэ—шкэ, т. м.);

э) ты мартэ йужо йэн-влак Ш йўкым С йўк дэн вашталташ толашат; тидэ йонгыш лийэш, йылме пужла;

ж) Марий йылмышкэ шукэмдымэ чотым пэщ шекланэн пуртыман „йалыштына кок урэм улыт“ олмэш тыгэ каласаш утларак кэлша: „йалыштына кок урэм у л о“.

з) Шукэмдышэ чотым кнага савыктымаштэ „влак“ мут дэн ончыктыман; „эр“ дэн „мыт“ кэлшышэ вэрыштэ вэлэ сэрэман (кожэр, йактэр, пўнчэр, пистэр, акамыт, изамыт). Газетыштэ, журналыштэ кизытсэ жаплан „шамыч“ мутымат пурташ лийэш. Влак ончылан кўчык тирэм (дэфисым) шындылман (йал-влак, пирэ-влак, т. м.).

и) Фамилий дэн лўмым марла савурэн сэраш кўлэш. Лўм дэн марла фамилийм пырля сэрэмэ годым фамилийжым лўм дэч ончыч шындыман; лўм дэч посна сэрэмэ годым фамилийм „родит. падэж“ дэн ончыктыман. Руш, вэс калык йылмысэ фамилий вашталтыдэ сэралтэш, марла мучашыжым вэлэ апостроф дэн ойрман (Иванов'ым, Иванов'лан).

Кол пийа (пўа).

Молан кўлэш нэмыцэт, мошта улмаш марийат. Оршанка кантонышто, Кршан районышто Ошла энэр йалыштэ кок изак-шольак влакын кол пийа уло. Кумдыкшат, кужытшат 9 важык гыч лийэш, кэлгытшэ 2½—4½ арш. нарэ. Пийа вошт вўд йогэн эрта, садлан тушто „свэжий“ манмэ вўд эрэ шога. Пийаштэ тото, карака вэлэ, моло кол укэ, колжо пийаштэ шуко иланэн. Шошым пийам кугу вўд окнал, садлан кол лэктын оккэрт пийан озашт ик мардан илышэ крэсань улыт. Кол дэн пайдам йатыр налыт.

Ужшо Марий.

Шинча чэрэм пытарат.

(Урал марий кокла гыч).

Манчаж районысо 2-шо Сарсады йалэш, тошто манастырэш 14 майлан „Шинча чэр порэмдымэ“ больнитсэ почылтө. 2 иўнь мартэ 2300 йэнгым порэмдэныт.

173 йэнлан оператсийм штэныт. Аймак кана коштышжо 1700 йэн, кийшэ—10 гыч 40 йэн мартэ шотлалтэш. Чылажэ 35 койко вэлэ, кийап пыштышашлык-влаклан огыт ситэ.

Шинча чэр дэн коштышо кокла гыч—

41%—марий,

39%—сўас,

20%—руш.

Чыла марий-влак шкэныштым порэмдаш огыт мийэ. Йужыжо тошто сэмынак тўрлө мужанчылан, шўвэдышылан ишанэн сокыр лийын илат.

„Шинча чэр порэмдышэ“ отрэдыш коштышо-влак Совет властлан кугу таум штат. „Совет власт монашкым пастрэн луктын, марий-влакым порэмдаш шога“, маныт.

Порэмшэ.

„Моло калык дэн төр лийына“.

(Совэт паша-марий йылмэ дэн).

Марий облас Морко кантонышто ындэ шукэрсэн түрлө сэзмашым учрэждэньлаштэ марий йылмэ дэн коштыктат. Марий-влак пэш куанэныт, — „моло калык дэн төр лиймэ гайак чучэш“ — маныт.

ПАВЛОВСКИЙ.

Пүрө кантон Чорай волысышто 12 июнь гыч йалыш колтымо паша-влакым марла сэраш тунгалыч. Йал совет-влакат марла сэрналат. Шкэ йылмэ руш йылмэ лэч нуштылгынак чучэш. Погынмаштат марла ойлат. Түрлө йодмылан Исполком сайын гына марий йылмэ дэн умландара.

ПЭЛЫЛ.

Поп түшка калыкым лугат.

(М. А. О. Орша к-н, Ушшо район).

Кабак солаштэ июнь тылзын Цибикнур поп молэбэн шташ толынат, калыкым пэш лугэн кодэн. Тальноп

Йэпимын тэнэй ватыжэ штэн да Йэпим шочшылан „Ро-за“ лұмым пуэн. Тидэ ийштак шкэ партийыш пурэн, поп толмо годем Йэпимжэ лач погынмашкэ кайэн ул-маш.

Понэт Йэпим ватылан аза лұмжым крэслыманым пуаш шұдэн, адак „марийэт партий гыч лэкшэ, ок лэк гын ылышда пужла“, манын. Адак калыкшат поп му-рым мураш тўнгалыныт.

Йэпим ватэ поп мутым колыштын, марийжым „мо-лан тый тыгэ кийамат комунистыш пурэн калыклан мыскылыктэт, адак азамат крэслыктэн отул“, манын марийжым вурсаш тўнгалын.

А Йэпим поп шұдымө сэмын ок штэ, вара нунын ылышышкэ пудранчык пурэн кайыш.

Ватан гынат, Йэпим тунэмаш кайаш шожа. Поп-влак ындэ пичкэмыш ўдрамаш вуйым вэлэ ағыртарэн кэргыт. Вашкэ ўдрамаш-влакат помжалтыт, поп дэн түрлө тушманым колышттым чарнат.

Шэм пыл шула, волгыдо кэчэ лэктын шуэш.

К-н.

Издатель: **Центральное Издательство Народов СССР**

Ответственный редактор: **М. Кузнецов.**

Шиб. № 63

ЗАДАЧЭ ПЉЛКА.

Задачэ № 12.

1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16

Тидэ клэткыласэ сипр-влакым тыгэ вашталтым шындылза: торэшат, кутэшат рат йэда, адалук гыч лукыш шотымаштат 34 лийжэ.

Казансэв Б. К.

Шарадэ № 13.

Пёрт кайык чоғаштымэ годым,
Кум буква пылшлан шокта;
Кочкаш шичмэ годым,
Кодшыжым руш пэлэшта.
Пырля ушэн каласэт—
Лийэш вашкэ палашэт:
Ожсэк илышт тўнчыктарэн,
Шэмэр калыкым пызырэн.

Ал. П.

Шарадэ № 14.

Ончыл йўкшым шучко йанлык дэч колат,
Кодшыжым вўдыштэ кучэн кэртат.
Пўтынъэкшэ пёрт лийэш,
Изыжым-кугыжым волгыдыш шушшэш.

А-й.

Шарадэ № 15.

Мыйын шарадэм кычалза!
Шомакыштэ нил буква.
Ик букважым ө манына—
Тошто шучкым колына.

Садэ буквамак о манына—
Корно дэн каймэк шижына.
Могай корно нойыкта?
Ноймым садэ шижыкта.

Тыныш.

Шарадэ № 16.

Тўналтыш кок буква
Пўэтым пудырта,
Пытартыш кум буква
Йал сатум ончыкта;
Кок сэрэм уштара—
Чумыр мутым палдара.

Т.

Шарадэ № 17.

Сурт коклаштэ илышэ
Мут тўналгышым ончыкта.
Кыдал ик букважым
Өрмө годым йэн пэлэшта.
Пытартыш кум букважым,
Кычал шкэ калыштэт,
Пўтўнь мутэм лийэш:
Лэнин корно дэн кайшэ.

С. Иванов.

Задачым, шарадым мумаш.

(„У Илышын“ 6-шо №-эш пэчэтлымэ).

1. Задачэ № 9. Йөн мушо йёрым кочнэш, йөн мудымо шкат йомэш.

2. Шарадэ № 10. Азыр-эн.

Мууныт: задачэ № 9—Колесников (Вятка); шарадэ № 10—Крылов (Озан), Казансэв Б. К. (Марий Облас, Тошто-Торйал) Чорай А. (Киабак, Пўрө кантон).

Задачэ № 10 иктат муун огыл, шушап номыраш отвэтным пэчэтлэна.

СССР КАЛЫК РҮДӨ САВЫКТЫШ

тыгай марла кнагам ужала:

	Аншэ.
1. Костычев. Мландэ паша.	40-ыр.
2. Эшкинин. Вэра кузэ лийн, кузэ шарлэн.	30 ”
3. Дернов. Мүкш ончымаш.	30 ”
4. Сайви. Сосна апнымэ.	18 ”
5. Грацианов. Кукшо ийгэчан вэрлаштэ мом ұдыман	20 ”
6. Шкэтан. Йумын йазыкшэ	30 ”
7. Д. Граве. Кузэ сандалык лийн	25 ”
8. Гремяцкий. Мландэ ўмбалнэ илыш кузэ тўгалын, кузэ шарлэн	25 ”
9. Упымарий. Шинча чэр траком	12 ”
10. Лилина. Намнав тунуктышына Лэнин	12 ”
11. Н. К. Крупная. Лэнинын тунуктымо нэргэн ойлымыжо.	20 ”
12. Российсэ Коммунист партийн програмжэ	15 ”
13. 12 йэг илыш	40 ”

Токан лэкшэ кнага-влак:

14. Пэктэрэн. Шёран ушкал (пиэс)	8 ”
15. Чавайн. Аракан кочыжо (пиэс)	25 ”
16. Тудынак. «Чодра пэлэдыш», марий поэт-влак почэла-мут дэн марий калык муро.	80 ”
17. Чтамсыр. Кредит ушэм.	30 ”
18. Никитинский. Пўртүс илыш 1-шэ кнага (учебник).	55 ”
19. Зэнчэнко дэн Эмэнов. «Илыш дэн шинчымаш—чотышто» (4-шэ ийлык задачник)	75 ”

Тунукташ тўгалмылан тыгай учебник-влак лэктын шуут:

20. А. В. Ланков. Тўгалтыш ийлан лукмо задачник	
21. Г. Г. Кармазин. «Мутпалэ» (школык буквар)	
22. Тудынак. «Марий йылмылончыш» (грамматик), кок ужашан	
23. В. Сави. «У Куат», школышто лудшашлык 1-й кнага.	
24. Никитинский. «Пўртүс илыш», вэс кнага	
25. Упымарий. Мландын кызытсэ дэн тошто годсыжым ойлымаш-влак.	
26. Григорьев дэн Митюк. «У вашталтыш», буквар паштэк лядмы книга.	
27. Ланков. «Шотлымы книга», пйтәри и тымәньюм.	
28. Тыдынок. «Жәплайш тымдым книга», пйтәриш школышты вэс и тымәньюм	

Куго йэным тунуктышашлык кнага:

29. Г. Г. Кармазин. «У пасу», шэмэр калыкым лудаш, сэраш тунуктымо марий мутпалэ.	
30. Салдай Вайсу. «Сотыш ләктынә, кого-вләм лыдаш, сираш тымдымы книга (ләктын).	

„У ИЛЫШ“ журналым вучымэш налаш лийэш. Вучымэш колтымым вашкэ чарнэна. Налаш вашкыза. Кузэ налашшым кодшо номрлаштэ сэрэнна.